

Hans De Geer

ARBETSFREDEN I SIGTUNA

Bakgrund till arbetsfredskonferensen och förebud till Saltsjöbaden

Arbetsfredskonferensen 1928 har av forskningen bedömts som en enstaka, spektakulär händelse med oklar betydelse. Någon påtaglig inhemsk förhistoria har inte uppmärksamrats och man har därför också haft svårt att se något handfast samband med senare händelser, som Saltsjöbadsavtalet.

I standardverket "Svensk fackföreningsrörelse" skriver Jörgen Westerståhl:

"Huvudavtalet mellan SAF och LO... utgör själva inseglet på den nyorientering som sålunda sedan lång tid förberetts. Ehuru det ter sig naturligt att ställa in huvudavtalsförhandlingarna i samma allmänna utvecklingslinje som arbetsfredskonferensen så bör redan från början de väsentliga olikheterna observeras. Det tidigare initiativet hade utgått från regeringen och framför allt gällt förhållandena på arbetsplatserna under det att de senare förhandlingarna inleddes av huvudorganisationerna själva och åsyftade en central överenskommelse."¹

Som synes tonar Westerståhl ned kontinuiteten mellan 1920-talets strävanden till arbetsfred och det följande årtiondets mer resultatrika verksamhet, och han ser parternas samarbetsvilja väsentligen som ett försvar mot hotet om statlig intervention, uttalat i den nothinska "mammututredningens" betänkande.

I Westerståhls efterföljd går bland andra Ragnar Casparsson i sin LO-historik, förmodligen under stark påverkan från Arnold Sölvéns lilla vägledning från 1939, "Huvudavtalet". Av praktiska skäl, märk väl, började Sölvén sin exposé med preliminärerna till mammututredningen vid 1934 års riksdag.²

Ett närmare studium av 1928 års arbetsfredskonferens avslöjar emellertid en räckta av händelser och en idéutveckling, i vilken konferensen är ett led. Den historielöshet, som sammankomsten fått lida av, upphävs och uppmärksamheten kan fästas på fredssträvandenas intima sammanhang med debatten kring produk-

¹ *Westerståhl, Jörgen*: "Svensk fackföreningsrörelse", Stockholm 1946, s. 199.

² *Sölvén, Arnold*: "Huvudavtalet", Stockholm 1939; *Casparsson, Ragnar*: "LO under fem årtionden", del II, 2 uppl., Stockholm 1951, s. 366 ff.

tionsförhållanden och inflytandefrågor. Därigenom skapas också möjligheten att diskutera djupare förutsättningar för Saltsjöbadsandan och dess kodifiering i 1938 års avtal; förutsättningar som mer betonar sambandet med problemen kring industriell demokrati och rationalisering än det negativa incitament till samarbete, som låg i rädslan för statlig inblandning.

Konferensen

Våren 1928 präglades av konfrontation över kollektivavtalslagen och skattefrågorna och av facklig kamp i pappersmasse- och gruvindustrin. På hösten samma år bildade Arvid Lindman en högerministär. Regeringsdeklarationen rymde tal om samförstånds lösningar som kontrasterade mot valrörelsens häftiga bataljer.¹ Formuleringarna skulle visa sig förebåda arbetsfredskonferensen, som sammankallades till månadsskiftet november—december 1928.² Konferensen planerades i samråd med huvudorganisationerna på arbetsmarknaden. Ett par hundra personer bjöds in, däribland såväl företrädare för de stora organisationerna som personer med friare ställning. Pressreaktionen var positivt avvaktande. Bister kritik kom bara från den kommunistiska Folkets Dagblad, som uppfattade konferensen som ett led i det internationella storkapitalets rationalisering.³

Det var därför i ett förhållandevis gynnsamt opinionsläge som konferensförberedelserna kunde fortgå. Isoleringen av den kommunistiska pressen var ett uppnått delmål. Man var på väg att samla den ansvarsmedvetna majoriteten i samhället. Socialministern Sven Lübeck hade slagit an en ton i politiken, som skulle kunnat bli lyckosam för Lindmans regering. Sten Carlsson har med citat beskrivit läget som "högerregeringens smekmånad".⁴

I sitt inledningsanförande vid konferensen underströk socialministern att regeringen på detta sätt ville rikta uppmärksamheten på vad som kunde åstadkommas på frivillighetens väg genom ett förtroendefullt meningsutbyte mellan obundna män. I personligt färgade vändningar betonade Lübeck sin övertygelse att samarbetstanken på arbetsmarknaden skulle slå igenom, främjad av en sinnesförändring hos båda parter. Arbetarna måste ta avstånd från klasskampslära och kommunistisk cellverksamhet. Arbetsgivarna skulle ta ett större ansvar för sina anställda än att bara ge dem lön. Arbetarskydd och välfärdsanordningar krävdes och de anställda måste anförtrors betydligt mer information om den egna arbets-

¹ Återgiven t.ex. i *Lindskog, Gösta*: "Med Högern för Sveriges framtid. Bok utgiven till högerpartiets 50-årsjubileum 1954." Stockholm 1954, s. 210.

² "Arbetsfredskonferensen i Stockholm. Den 30 november och 1 december 1928", Stockholm 1929 (fortsättningsvis förkortad Afk).

³ Se t.ex. StD 24/10; DN 25/10; SvD 25/10; ST 23/11 (alltså ingen omedelbar reaktion!); SocDem 23/10; FD 24/10 1929.

⁴ *Sten Carlsson*, *Svensk historia 2*, s. 670.

uppgiften, om företaget och om samhället. Den dynamiska kraft, som kunde lösa upp fastlåsta positioner och möjliggöra ett sådant närmande, var den industriella rationaliseringen:

”... framstår rationaliseringen icke blott som nödig och nyttig utan också som en rik källa till vidgat samförstånd mellan de berörda parterna”.⁵

Det industriella arbetets omvandling skulle skapa ökade förutsättningar för samförstånd. Men samtidigt fordrades en gemensam uppslutning kring rationaliseringsidéerna för att göra förändringarna av arbetssituationen möjliga. Som mer intimt förbundna kan knappast frågorna om arbetsfred och rationalisering uppfattas. Högermannen Lübeck var i gott sällskap med bland andra socialdemokraten Rickard Lindström som vid en diskussion någon vecka tidigare menat, att ”en effektiv socialpolitik är samhällets assurancespremie för rationalisering och för framgång för samarbetstanken”.⁶

I de följande anförandena betonades nyttan av informationsutbyte och samverkan på ett allmänt plan. Ingendera av arbetsgivarsidans inledare, Hugo Hammar, Christian Storjohann eller K. F. Göransson, var emellertid representativ för Arbetsgivarförningens linje. Hjalmar von Sydow skärpte då debatten genom en mycket klar markering av att gränsen för förhandlingar gick vid § 23, den sedermera välkända § 32. Det var en annan ton och en annan mening och markerade meningsskiljaktigheter i företagarlägret.

De inledande representanterna för motparten, Sigfrid Hansson, Johan Olof Johansson och metallaren Axel Lundquist, anslog den ton som större delen av inläggen från arbetarsidan skulle ha. Som vägen till samförstånd utpekades förbättrade, personliga kontakter inom företagen. Det stora hindret var § 23 i Arbetsgivarförningens stadga. Därtill tryckte arbetarna på behovet av ökad hänsyn till rationaliseringarnas konsekvenser i form av arbetslöshetsåtgärder och omfördelning av rationaliseringsvinsten. Konferensens omedelbara resultat blev ett beslut, som band parterna vid en fortsättning i den riktning som Lübeck antytt i sitt öppningsanförande:

”Konferensen uttalar önskvärldheten av att en delegation tillsättes med uppgift att sammanfatta vid konferensen framkomna synpunkter och uppslag, i vad de vunnit mera allmän tillslutning från konferensdeltagarnas sida, samt framlägga förslag till åtgärder, ägnade att förverkliga konferensens syfte, främjandet av samförstånd och arbetsfred till gagn för näringslivet och samhället i dess helhet, samt hemställer till Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen att utse vardera fem ledamöter i en sådan delegation ävensom till Kungl. Maj:t att i delegationen utse ytterligare ett lämpligt antal ledamöter, däribland representanter för ingenjörer och underbefäl.”⁷

⁵ Afk, s. 15.

⁶ Enl. ST 23/11 1928.

⁷ Afk, s. 142.

Delegationen

Arbetsfredsdelegationen tillsattes vid årets sista konselj 1928. Fem ledamöter från vardera LO och SAF ingick, jämte fem medlemmar som utsågs av regeringen att företräda allmänna intressen eller partsståndpunkter vid sidan av huvudorganisationerna.¹ De var inte sakkunniga som samlades för att förbereda regeringens politik. De var delegater — i ordbokens betydelse befullmäktigade ombud — från arbetsmarknadens parter, som under statsmaktens förmedling skulle söka sig fram till en organisationernas gemensamma handlingslinje.

Delegationen fattade sin uppgift som ett begränsat och kortsiktigt uppdrag. Resultaten från arbetsfredskonferensen skulle bearbetas och vissa förslag skulle läggas fram. Därvid stakades fyra huvudområden ut: *upplysningsverksamhet* på kort och lång sikt, åtgärder för att främja *det lokala samarbetet* mellan parterna på arbetsplatserna, *rationalisering* samt frågan om *arbetsledarnas* ställning och utbildning.² Under loppet av våren och sommaren 1929 samlade och diskuterade delegationen det material, som i slutet av september förelåg som en rapport. Den skulle tryckas i 50.000 exemplar.³

Arbetsfredsdelegationens rapport inleddes med allmänna synpunkter på det moderna näringslivet, på de fackliga organisationernas roll och kollektivavtalets betydelse. De mynnade ut i ställningstagandet, att arbetsfreden väsentligen var en fråga om upplysning. Objektiva motsättningar erkändes inte: meningsskiljaktigheter var till del följd av missförstånd eller bristande kunskap.

Till grund för delegationens diskussion av det lokala samarbetet på arbetsplatserna låg en promemoria som utarbetats av K. F. Göransson och Fritiof Ekman. De konstaterade, att samarbete på arbetsplatsen inte var något nytt eller märkvärdigt utan

”endast den självklara tanken, att arbetsgivaren, arbetsbefälet och arbetarna skola såsom förnuftiga människor kunna sinsemellan rådslå om sådana till företagets och dess anställda personals bästa syftande anordningar, vilka ej äro av natur att vara avtalsfrågor eller eljest reglerade i avtal”.

Denna markering av samarbetets förnuft och självklarhet är en markering gentemot klasskampstanken.

¹ SAF, ordinarie: Hjalmar von Sydow, Sigfrid Edström, Christian Storjohann, Gunnar Dillner, Axel Bergengren.

Suppleanter: Vilhelm de Shårengard, K. F. Göransson, Ivar O. Larsson, E. Malmström.

LO, ordinarie: Axel Thorberg, J. Jönsson, Fritiof Ekman, A. Svensson, G. A. Malmberg. Inga suppleanter. A. Svensson efterträddes i juli 1929 av E. Nyström.

Utsedda av regeringen, ordinarie: Oscar von Sydow, Axel F. Enström, Evert Wijkander, Ernst Ahlberg, Kerstin Hesselgren.

Suppleanter: Gösta Ekelöf, Bernard Faith-Ell, Erik Andree och Hertha Svensson.

² Arbetsfredsdelegationens protokoll 23/9 § 6. RA komm. nr 413.

³ Arbetsfredsdelegationens rapport, avgiven den 27/9 1929. Stockholm 1929.

Delegationen tog på ett försynt sätt avstånd från lagstiftning om industriell demokrati och visade på redan existerande vägar till samarbete utöver kollektivavtalets ramar. Det viktigaste organet var den lokala fackliga organisationen. De delegerade gav exempel på frågor som lämpligen kunde göras till föremål för lokala överläggningar med fackföreningen. De nämnde skyddsfrågor, arbetshygien, trivsel, ordningsregler, tekniska och organisatoriska frågor i produktionen, sociala frågor och utbildningsfrågor. Resonemanget ger klart vid handen, att delegationen stod positiv till en vidgning av de fackliga organisationernas verksamhetsområde utöver de hävdvunna ramarna.

En förutsättning för ökad samverkan på nya fält var emellertid ökad kunskap hos bägge parter. Ansvaret för förmedlingen av denna lades helt på arbetsgivarna. Deras informationsskyldighet sträcktes utöver de lokala frågorna till att omfatta även mer allmänna problem, bland annat rationaliseringsfrågor och "tidsstudier- nas begrepp och betydelse".

Någon stor propagandakampanj för sin rekommendation om lokalt samarbete ville delegationen emellertid inte dra i gång utan föreslog att en permanent kommitté skulle tillsättas för att "vårda samarbetstanken", och "följa utvecklingen på området och även stå till tjänst med upplysningar och anvisningar".⁴ Efter att sålunda ha aktualiserat en viss uppmjukning av § 23 kunde delegationen övergå till rationaliseringsfrågan i förvissningen om att ha gått ett av arbetarsidans önskemål en bit till mötes.

Arbetsfredsdelegationen citerade med gillande den resolution om rationalisering, som hade antagits vid den ekonomiska världskonferensen 1927 och konkluderade sin inställning på följande sätt:

"Det framstår sålunda såsom önskvärt, att en ändamålsenlig rationalisering genomföres i den utsträckning, som är nödvändig för att förbilliga och öka produktionen. Rationaliseringen kan visserligen till sina första verkningar medföra en viss arbetslöshet, men den kan också frigöra kapital till utvidgningar och nya företag, möjliggörande nya arbetstillfällen. Rationaliseringen blir för övrigt ofta nog nödvändig, om vår industri skall kunna bestå i konkurrensen med utlandets. Och genom en rationalisering ökas möjligheterna att bibehålla eller öka arbetarnas lönestandard. Vinsten av en genomförd rationalisering bör sålunda tillkomma även arbetarna."⁵

Genom detta skrivsätt hade de bägge huvudparterna på arbetsmarknaden för första gången samtidigt gjort betydelsefulla positionsbestämningar i rationaliseringsfrågan. LO hade otvetydigt erkänt rationaliseringens nödvändighet, accepte-

⁴ Ibid., s. 18.

⁵ Ibid., s. 21. Vid behandlingen av rationaliseringsfrågan byggde delegationen på en PM av docenten Gustav Åkerman, som för Arbetslöshetsutredningens räkningar hade i uppdrag att utreda rationaliseringens verkningar särskilt på arbetslösheten. Denna PM överensstämde i huvuddragen med Åkermans senare publicerade undersökning, SOU 1931: 42, som i stort sett fritar rationaliseringen från mer långsiktiga negativa konsekvenser på sysselsättningen.

rat en kortvarig arbetslöshet som dess pris och tagit på sig ett ansvar för att rationaliseringen fortsatte. Arbetsgivarna hade medgivit arbetarnas rätt till del i rationaliseringsvinsten, vikten av information och det skäligen i att, om det skulle bli nödvändigt, tidigt varsla för uppsägning. Därvid borde arbetsgivaren ta ett ansvar att sörja för arbetarna intill dess de kunde få nya arbeten.

En sammanfattning av arbetsfredsdelegationens — och därmed även arbetsfredskonferensens — resultat skulle bli följande. Medinflytande, rationalisering och samförstånd hade varit Arbetsfredskonferensens huvudtemata. Delegationen gav ut en rapport som innehöll klara ställningstaganden av organisationernas representanter. Dessa innebar ett närmande i frågor där man tidigare stått långt från varandra. I rationaliseringsfrågan innehöll rapporten huvudorganisationernas första samlade ståndpunktstagande.

Delegationen tog initiativ till skapandet av en permanent kommitté — Arbetsfredskommittén — som ett kontaktorgan för långsiktigt samarbete utöver kollektivavtalens ramar. Arbetsfredskommittén har med viss rätt setts som arbetsfredskonferensens direkta fortsättning och det faktum, att den gick i kvav efter Ådals händelserna har fått färga uppfattningen av konferensen. Men mer bestående resultat uppnådde delegationen genom initiativ på undervisningsområdet. En omorganisation av ämnet Industriell ekonomi vid Tekniska högskolan, en föreläsningkurs som ordnades av Svenska Teknologföreningen (och som blev ett led i etablerandet av en särskild avdelning för Industriell ekonomi och organisation inom föreningen) och skapandet av Arbetsledarinstitutet utgjorde tillsammans ett stort steg i riktning mot den industriella rationaliseringsrörelsens förankring i utbildningshänseende.⁶

Genomgående karakteristika i delegationens beslut tonar fram. Frågor med djupa meningsmotsättningar involverade skulle enligt direktiven undvikas. Rekommendationerna byggde vidare på frivillighet. Tvångsmedel — t.ex. lagstiftning efter en vädjan till statlig makt — förekommer inte i rapportens begreppsvärld. Tvärtom avvisas statligt inflytande, t.ex. i Arbetsledarinstitutet.

Okontroversiella rekommendationer till frivilligt agerande av organisationerna själva — med sentida ögon ett beskedligt resultat. Men ändå låg redan i rapportens form ett steg på vägen mot gemensamma värderingsnormer, på vilka så småningom en Saltsjöbadsanda kunde baseras. Arbetsgivarnas medgivande av arbetarnas rätt till delaktighet i företagen byttes mot arbetarnas avståndstagande från klasskampstanken och accepterande av företagsrationaliseringens nödvändighet. Relaterat till konferensens utgångspunkt — att se vad som på frivillighetens väg kunde göras — är det inget dåligt facit.

⁶ Delegationens initiativ i dessa saker kan avläsas i dess skrivelser av 27/9 1929 till respektive Konungen och Sveriges Industriförbund. RA, komm. nr 413. Ärendenas vidare behandling skall jag återkomma till i annat sammanhang.

Förhistorien

I sökandet efter arbetsfredskonferensens förhistoria finner man att såväl samtida bedömningar som sentida historieskrivning hänvisar till huvudsakligen tre faktorer. Det är den inhemska politiska traditionen på de berörda områdena, det är exemplet från England, den s.k. Mondkonferensen, och det är — på ett annat plan — socialministerns personliga insats.¹

Vid den sistnämnda skall jag inte uppehålla mig mer än för att konstatera, att Sven Lübeck på ett påfallande sätt var persona grata i flera politiska läger. Hans insats och erfarenheter som medlare i pappersmassekonflikten på våren 1928 betydde förmodligen en del för hans initiativ.²

Mondkonferensen, som förbereddes på våren och sammankallades på sommaren 1928 har givetvis som en allmän erfarenhet haft betydelse för dem som föranstaltade om arbetsfredskonferensen.³

Den allmänna tankegången var gemensam: att förmå arbetsmarknadens parter att förutsättningslöst komma samman till en diskussion av arbetsfredens problem. Men därmed upphör praktiskt taget likheterna. Mondkonferensen var en privat inbjudan — den svenska ett regeringsinitiativ. Mondkonferensen lades upp på lång sikt, med ett omfattande och ambitiöst program — den svenska planerades som en engångsföreteelse, även om redan från början dess fortsättning i en delegation ställdes i utsikt. Mondkonferensen saknade auktorisation från arbetsgivarhåll — i Sverige hade man försäkrat sig om bägge parternas medverkan. Mondkonferensens huvudfråga blev erkännandet av fackföreningarna och arbetarnas rätt att verka inom dess ramar — ett problem som i slutet av 1920-talet hade mindre aktualitet i Sverige. Inte heller något av de beslut, som Mondkonferensen fattade, synes ha haft något avgörande inflytande på arbetsfredskonferensens resultat. Tvärtom blev utfallet, vid de tillfällen likartade tankegångar fördes fram vid arbetsfredskonferensen, helt negligerbart. Här skall därför uppmärksamheten riktas på den inhemska politiska erfarenheten på de områden på vilka arbetsfredskonferensens debatter rört sig. Intresset leds då till tidigare faser i arbetsfredens utveckling, till frågan om industriell demokrati och till rationaliseringen. Den sistnämnda skall jag återkomma till i annat sammanhang.

Det fanns ett flertal tidigare initiativ i arbetsfredsfrågan med växlande inrikt-

¹ Se t.ex. Svensk Tidskrift 1928, Fackföreningsrörelsen s.å. "Casparsson, "Saltsjöbadsavtalet"; B. Schiller, "LO, Paragraf 32 och företagsdemokratien" (som betonar Mond-inflytanden, s. 51); Folkets Dagblads antydan om Kreugers inflytande finns kvar hos t.ex. Zennström, "Bidrag till VPK:s partihistoria", 1972. Andra författare framställer konferensen som en isolerad företeelse, se t.ex. J. Torbacke, "Dagens Nyheter och demokratins kris 1922—36", s. 134 f.

² Svensk Tidskrift 1928, Dagens frågor, s. 506; Fackföreningsrörelsen 1928, nr 44, s. 417; Casparsson, a.a. s. 140; se även t.ex. Torbacke, a.a., enl. vilken Lübeck var den ende i Lindmans regering, som vann DN:s gillande.

³ För Mondkonferensen se Sociala Meddelanden nr 1 1929; samt Stridsberg, "Den industriella freds-rörelsen i England" i Industriförbundets meddelanden 1928.

ning och ambitionsgrad. Det som låg närmast samförståndstankarna från 1928 är tillkomsten av 1926 års arbetsfredsdelegation. Den tillsattes i januari av den socialdemokratiska socialministern Gustav Möller. Tanken var, att genom en av partrepresentanter sammansatt delegation undersöka inställningen till arbetsfredsproblemen och utröna hur långt ett offentligt ingripande i förhållandet mellan parterna måste, kunde eller borde gå. Delegationen skulle därvid inte bara förlita sig på den svenska erfarenheten utan även konfronteras med rapporter från andra länder.

Delegationen genomförde aldrig sitt program. Den frisinnade regeringen Ekman forcerade fram en utbrytning av frågan om rättstvisters behandling. LO-representanterna i delegationen fann då för gott att utgå ur delegationen, som i det stympade skicket endast fullbordade sammanställningen av inhämtade uppgifter från utländska förhållanden.⁴

Likheten i tankegången mellan 1926 och 1928 är klar. Såväl Möller som Lübeck syftade till en fördomsfri inventering av hela fältet. Den fria överläggningen hade ett värde i sig. Meningsskiljaktigheter skulle man konstatera och isolera, sedan gå vidare. Viktigare var att få belyst på vilka punkter ett samarbete kunde etableras. Både Möller och Lübeck var intresserade av att få en uppfattning om värdegemenskapens omfång. Men skillnader finns mellan de bägge socialministrarna. Möller utgick från att intressemötsättningar måste finnas, men Lübeck såg dem som till stor del konsekvenser av bristande information. Möller aktualiserade möjligheten att utnyttja lagstiftningsmakten. Lübeck betonade parternas frivilliga agerande.

Det finns ingen anledning att ifrågasätta ett beroende Möller—Lübeck i sak. Däremot blev de här påvisade likheterna en taktisk fördel som Lübeck kunde utnyttja när arbetsfredskonferensen planerades.

När det gällde de anställdas medinflytande kunde Lübeck gripa tillbaka inte bara på ett tidigare initiativ, utan på en fullbordad politisk behandling av frågan. Det gällde debatten kring den industriella demokratins problem ett halvdecennium tidigare. Händelseförloppet kring den av regeringen Branting tillsatta utredningen om industriell demokrati skall inte följas här.⁵

Däremot skall några huvudmoment i arbetarpartens argumentation antydas. En utgångspunkt var att en lagstiftning måste bygga på de befintliga fackliga organisationerna och inte inkräkta på dessas erkända verksamhetsområde: för-

⁴ SOU 1927: 4.

⁵ Sakkunniga för utredning av den industriella demokratins problem tillsattes av regeringen Branting på sommaren 1920. Ordförande var Herman Lindquist, från oktober 1921 Ernst Wigforss, som också formulerat majoritetsförslaget från arbetarsidan. SOU 1923: 29. "Den industriella demokratins problem. I Betänkande jämte förslag till lag om driftsnämnder." Stockholm 1923, s. 5 ff. En god sammanfattning av förslaget finns i *B. Schiller*, "LO, paragraf 32 och företagsdemokratin", Stockholm 1974, s. 43 ff.

handlingar i fördelningsfrågor.⁶ Det gällde nu att genom driftråd göra även frågor som rörde produktionsförhållanden samt anställande och avskedande av arbetare till förhandlingsbara frågor, som inte skulle avgöras av arbetsgivaren ensam.⁷ Kravet på en sådan reform kunde motiveras såväl utifrån arbetarnas intresse som utifrån omsorg om produktionen. I bägge fallen förutsattes det industriella arbetets omvandling — rationaliseringen — vara den dynamiska, pådrivande faktorn.

Rationaliseringen, menade Wigforss, som stod bakom argumentationen på arbetarsidan, medförde en själsdödande monotoni i arbetet, som uteslöt arbetarnas engagemang och kvävde deras självkänsla. Genom organisationernas ökade inflytande skulle de på en annan väg få möjlighet att se sin insats i ett större sammanhang.⁸ Rationaliseringen och den ökade utbredningen av ackordssystem medförde vidare att arbetsförtjänsten blev allt mer beroende av arbetsförhållandena. Därför kunde ur den erkända förhandlingsrätten i fördelningsfrågor härledas ett legitimt krav på inflytande över företagets tekniska utveckling, arbetsorganisation och arbetsledning.⁹ Rationaliseringen, menade Wigforss slutligen, i det han lade ut ett bete för arbetsgivarna, krävde medverkan från fackföreningarna, en medverkan som måste köpas med ökat inflytande för organisationerna.¹⁰

Nu gick arbetsgivarna inte in på den byteshandeln utan slog vakt om § 23, i tanken att man bevakade domäner, som skulle naggas i kanten bara av successiva, försiktiga utvidgningar av kollektivavtalens sakliga innehåll.¹¹ Arbetsgivar sidan slog därmed igen en dörr, som emellertid — det skulle den fortsatta utvecklingen visa — förr eller senare måste åtminstone ställas på glänt. Vissa arbetsgivare, som kanske var mer progressiva, mer arbetarevänliga eller mer angelägna om att ta tillvara rationaliseringens alla frukter, torde inte ha velat se dörren stängd ens 1924. I polemik med von Sydow i riksdagen 1924 spekulerade Wigforss i en delad arbetsgivarfront:

”Ty vad arbetsgivarföreningen säger är *en* sak och vad den enskilda arbetsgivaren menar är *en annan* sak, och det är inte givet, att den ståndpunkt som kanske under vissa, om jag så får säga, politiska hänsyn tar sig uttryck i en förenings officiella förklaringar, helt och hållet och in i det yttersta delas av alla medlemmar av denna förening . . .”¹²

von Sydow avvisade naturligtvis antydningen som helt grundlös, men, som vi skall se, torde Wigforss legat sanningen närmast i det fallet. Sammanfattningsvis kan konstateras, att Wigforss' sätt att uppfatta problemen 1923 till påfallande

⁶ SOU 1923: 29, s. 176.

⁷ Ibid., s. 182.

⁸ Ibid., s. 28 ff.

⁹ Ibid., s. 25 ff.

¹⁰ Ibid., s. 178.

¹¹ Se den till betänkandets förslag fogade reservationen av arbetsgivarrepresentanterna, SOU 1923: 29, s. 228 f.

¹² FK 1924, prot. 45, s. 74.

stor del återkom hos Lübeck 1928. I sammanhanget är det emellertid viktigt att komma ihåg att Wigforss syftade till lagstiftning, Lübeck till frivilliga åtgärder.

I frågan om arbetsfredsproblemets allmänna behandling och i frågan om medinflytande anknöt Lübeck således till uppmärksammade turer i de närmast föregående årens politik, men något direkt beroende var det inte fråga om. Fortfarande framstår Lübecks initiativ som traditionslost. Men i inledningsanförandet vid konferensen redovisade socialministern ytterligare en utvecklingslinje:

”Pressdiskussionen och andra förberedelser till denna konferens äro härvidlag glädjande och löftesrika vittnesbörd, så ock en rad av överläggningar under de senaste åren inom större eller mindre grupper av arbetsgivare, arbetare och andra intresserade . . .”¹³

Vad för överläggningar det var frågan om ger Svensk Tidskrift en anvisning om. Tidskriften uttryckte farhågor för att talarna vid arbetsfredskonferensen inte skulle kunna frigöra sig från organisationstillhörighetens traditionella och taktiska ballast, därför att överläggningarna skulle komma att hållas inför öppna dörrar:

”Men en annan fråga är om de (fackföreningsledarna, min anm.) på en *offentlig* konferens anse sig kunna föra samma uppriktiga språk som t.ex. vid de slutna socialpolitiska samkvämen på Sigtunastiftelsen? Här skola de tala inför galleriet med misstänksamma massor och illvilliga cellbyggare i ryggen.”¹⁴

Vad var de ”socialpolitiska samkvämen på Sigtunastiftelsen”? När direktören på Sandvikens Jernverk, K. F. Göransson, skrev om arbetsfredskonferensen i en festskrift till Sven Lübecks 60-årsdag 1937 tog han sin utgångspunkt i samma möten. Möjligen ligger i dessa möten en erfarenhetsmassa, en tänkbar inspirationskälla vid initiativet till arbetsfredskonferensen. En undersökning motiveras med syfte att finna ett sammanhang, en idéutveckling inom landet, som kunde förklara arbetsfredskonferensen och dess resultat i ett längre tidsperspektiv.

Sigtunamötena

Sigtunamötenas ursprung

Mellan åren 1923 och 1930 hölls i Sigtuna tre möten mellan, som man kallade det, akademiker och arbetsgivare, samt fyra möten där även arbetarrepresentanter deltog.¹ De två slagen av sammankomster vävdes in i varandra på ett mycket

¹³ Afk, s. 11 f.

¹⁴ Svensk Tidskrift 1928, s. 507 f.

¹ Arkivet från dessa möten förvaras på Sigtunastiftelsen. Det består av fyra samlingspärmar, ursprungligen förmodligen ordnade av rörelsens sekreterare, disponent Karl Erik Öhman, Uppsala. Detta arkiv innehåller möteshandlingar av skiftande karaktär, kallelser, protokoll etc. från mötena och från mellanliggande kommittéers verksamhet, korrespondens i anknytning etc. Föreliggande redogörelse bygger, där inte annat anges på detta arkivmaterial, benämnt ”Arbetare, Arbetsgivare, Akademiker” i Sigtunastiftelsens arkiv, Sigtuna.

intimt sätt. Dessutom hölls från 1922 årligen under mellankrigstiden möten mellan arbetare och akademiker. Den serien skall inte behandlas här.

Betraktade tillhoppa framstår dessa möten som en rörelse med en, eller ett par, bestämda idéprofiler. Bland de drivande fanns industriföreträdare med markerade sociala och socialpolitiska intressen. Det skall visa sig att de företrädde åsikter som inte helt var i linje med Arbetsgivarföreningens.

De akademiker, som var aktiva, omfattade i allmänhet en aktiv kristen livs-
åskådning. Att sammankomsterna hölls i Sigtuna och att en av de drivande var
Manfred Björkquist indikerar en hemortsrätt i ungyrkorörelsen. Ett närmare
studium av mötenas bakgrund ger också vid handen, att de i början var en vidare-
utveckling av ungyrkomännens tidigare prövade arbetsformer.

Ungkyrkorörelsen var ett försök från unga teologer i Uppsala att anpassa
kyrkan till förändrade samhällsförhållanden. Industrialiseringen och dess sociala
följdverkningar hade ryckt undan det fundament som kyrkan dittills stått på, det
förhållandevis statiska agrara samhället. Den frambrutande socialismen, främst
då marxismen med dess materialistiska historiesyn, utgjorde ett hot mot kyrkans
lära. En liknande risk utgjorde darwinistiska och positivistiska idéströmningar,
som följde i spåren av de naturvetenskapliga landvinningarna.

Till det framväxande, industrialiserade samhället försökte ungyrkomännen att
anpassa kyrkan. Först vägrade de erkänna djupet av de motsättningar som det
nya samhället förde med sig och sökte lansera kyrkan som den kraft, som skulle
kunna samla nationen till en enhet. Sambandet med nationella tankegångar är
påtagligt. Under intryck av storstrejken och rösträttsreformen 1909—11 föränd-
rade rörelsen emellertid sitt syfte och fann det mer angeläget att vinna en för-
ankring i den potentiellt största målgruppen: arbetarna.²

Förändringen medförde en ny och påfallande prägel av folkkyrklighet. Verk-
samheten blev utåtriktad. Under åren 1909, 1910 arrangerades s.k. korståg, där
studenter for ut på föreläsningsturnéer för att sprida det ungyrkliga budskapet.
Erfarenheterna förefaller emellertid inte ha blivit särskilt positiva — någon verk-
lig kontakt torde aldrig ha kunnat etableras.³ Arbetssättet ändrades för att arbe-
tare och studenter skulle lära känna varandra bättre. 1911 och 1912 års arbetar-
korståg innehöll längre vistelser för korsfararna på de industriorter de besökte.⁴
Särskilt en serie möten mellan 1912 och 1915 på Johannisdal utanför Sala gav
goda erfarenheter, men tidsläget omöjliggjorde en fortsättning.⁵

Parallellt med dessa möten pågick strävanden att skapa en dialog mellan intel-

² Den allmänna bild som jag återgivit har väsentligen lånat sina drag från två avhandlingar
av *Alf Tergel*, "Ungkyrkomännen, arbetarefrågan och nationalismen 1901—1911", Uppsala
1969, och "Från konfrontation till institution. Ungkyrkorörelsen 1912—1917", Uppsala 1974.

³ *Björkquist, Manfred*: "Möten, konferenser och kurser vid Sigtunastiftelsen". Särtryck ur
"Sigtunastiftelsen tjugofem år", s. 200.

⁴ *Tergel*, 1969, s. 235.

⁵ *Tergel*, 1974, s. 142 ff. *Björkquist*, a.a. s. 200.

lektuella och arbetare även på andra håll. Natanael Beskow och kretsen kring Birkagården och dess settlement skapade 1916 Birkagårdens folkhögskola, som från 1917 hade en gemensam huvudman med ABF i Stockholm.⁶

Genom samarbete mellan Johannisdalsmötenas ansvariga och Beskowkretsen återupptogs mötena mellan arbetare och akademiker 1922. Då inbjöds till en konferens på det nyskapade centrat för unglyrkorörelsen, Sigtunastiftelsen. Det mötet sågs som en stor framgång och uppmuntrade till fortsättning. Årliga möten mellan arbetare och akademiker kom att bli en obruten tradition under resten av mellankrigstiden. Programmen innehöll vanligen två diskussionsämnen, ett livs-åskådningsproblem och ett socialt-ekonomiskt eller politiskt. Som ledare fungerade Natanael Beskow eller andra ur Birkagårdens krets. I genomsnitt deltog ett 80-tal personer varje gång.⁷

Initiativet

På det första arbetar-akademikermötet 1922 deltog den pensionerade disponenten på Surahammars bruk, K. E. Öhman. Vad han var med om manade honom till fortsättning och efterföljd. Inte bara på arbetarsidan hade en materialistisk livs- och samhällssyn fått fotfäste. Även arbetsgivarna bidrog till den utvecklingen. Förhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden framstod som ett växande samhällsproblem. Att inför bägge parter påvisa de etiska, kristna livsvärdena skulle måhända dämpa stridigheterna. I samarbete med Natanael Beskow och Manfred Björkquist kallade Öhman, som hade goda förbindelser i företagarvärlden, hösten 1922 till ett möte på Stadsmissionen i Stockholm.⁸ Tyvärr finns inget protokoll bevarat därifrån. Det går därför inte att avgöra vilka som varit med, eller att med säkerhet säga vad som beslutades.⁹ Såvitt man kan utläsa ur brevväxlingen torde de församlade emellertid ha enats om att sammankalla en konferens mellan alla tre aktuella parter: arbetsgivare, arbetare och akademiker.¹⁰

Syftet med konferensen rekapitulerades några månader senare av Natanael Beskow i ett brev till Öhman:

”Den större konferensen hade två klart fattade syften: att ge oss, representanterna för de kristligt etiska kraven gent emot det ekonomiska livet, ett synnerligen behövt tillfälle att konfrontera våra ideella synpunkter med dels den praktiska verksamhetens

⁶ *Sjöholm, Öyvind*: ”Samvetets politik. Natanael Beskow och hans omvärld intill 1921”. Uppsala 1972, s. 255 f.

⁷ *Björkquist*, a.a. s. 200.

⁸ Flertal brev från november—december 1922.

⁹ Det är klart att förutom de tre nämnda var jägmästare Mauritz Carlgren och direktör Lars Yngström med. Den senare var teknisk chef på Sandvikens Jernverk och styrelsemedlem i SAF. Inbjudna var även direktör K. G. Magnusson och Eli F. Heckscher. Kretsen bör dock ha varit betydligt större. Huruvida arbetarrepresentanter var med är inte klart.

¹⁰ Yngström—Öhman 12/12 1922.

erfarenhetsrön, dels den ekonomiska vetenskapens grundsanningar; samt för det andra att ställa representanterna för det ekonomiska livet — såväl de teoretiska som de praktiska representanterna — på fullt allvar inför de väldiga mänsklighetsfrågor, som ligga djupast inne i de ekonomiska frågorna.”¹¹

Beskows brev var föranlett av att utvecklingen tagit en vändning som hotade att omöjliggöra genomförandet av planerna. Man hade stött på patrull i form av Svenska Arbetsgivarföreningen.

Lars Yngström hade redan vid Stadsmissionsmötet reserverat sig i egenskap av styrelseledamot i SAF. När han fört saken på tal med Hjalmar von Sydow hade denne ogillat tanken, men kunde tänka sig att medverka på ett mindre möte, dit akademiker och arbetsgivare men inte arbetare och förmän bjudits in. Yngström vidarebefordrade beskedet till Öhman, med rekommendationen att först anordna ett mindre möte med arbetsgivarorganisationernas främsta representanter.¹²

Beskow reagerade starkt emot detta föreslagna svek mot det syftemål deltagarna i mötet på Stadsmissionen ställt upp och initiativtagarna arbetade på två linjer under våren 1923: dels för det stora mötet med alla parter, dels för det mindre av SAF föreslagna. Snart blev det klart att man inte skulle hinna det senare under våren. Ätminstone Beskow ville ändå fortsätta planeringen för det förra. Hela saken förhalades emellertid över våren och sommaren 1923.¹³ Slutligen beslöts att hålla det mindre mötet på hösten och att skjuta det större på en mer obestämd framtid. Det var så viktigt att gå varligt fram. Sigrid Göransson, som jämte brodern, Sandvikenchefen K. F. Göransson hörde till de drivande, skrev till Öhman:

”Stor skada tror jag det vore om ej det lilla mötet komme till stånd först — försök om möjligt att ej släppa det — ty det är oerhört viktigt få dessa arbetsgivare att tala ut och lyssna först innan det andra realiserar; det blir onödig motvind annars.”¹⁴

Arbetsgivarföreningen genomdrev sitt villkor att inga arbetare skulle inbjudas till mötet. Beskow fick bita i det sura äpplet för att överhuvudtaget få något till stånd.¹⁵ Särskilt Sigrid Göransson var angelägen att ta hänsyn till von Sydow.

¹¹ Beskow—Öhman 10/1 1923.

¹² Yngström—Öhman 12/12 1922.

¹³ Beskow—Öhman 5/8 1923: ”Tack för Din PM angående vårt möte. Ja, innerligt tack för att Du håller tanken vid liv! Jag är gärna med om ett intimt möte av den karaktär som dir. Y. föreslagit — när det inte på något sätt går i vägen för det större mötet. . . .”

¹⁴ Sigrid Göransson—Öhman 27/2 1923.

¹⁵ Beskow—Öhman 29/8 1923: ”Min från Din skiljaktiga uppfattning om det lämpligaste sättet att förverkliga de planer som diskuterades på Stadsmissionen ha väl mindre berott på en olika uppfattning av rätt och orätt än på en annan syn på hela den ifrågavarande saken. Jag har icke ett ögonblick tvivlat på att Du å Din sida låtit Dig ledas uteslutande av tanke på vad som bäst främjade saken. Om jag nu emellertid får tillfälle att komma med denna gång så skall jag visst icke komma som en surmulen kritiker, utan i mån av förmåga och allteftersom tillfälle erbjuder sig söka medverka till att något resultat vinnes.”

Hon hade ett budskap som inte fick riskeras genom osmidighet. Den taktiken — jämte det faktum att syskonen Göransson även i övrigt hade avgörande inflytande på vilka som skulle inviteras till sammankomsten — antyder en målmedveten regi från Sandviken. En regi, som syftade till att utmana Arbetsgivarförbundet attityd — demonstrerad i oviljan att acceptera den vid Stadsmissionsmötet föreslagna samarbetskonferensen.

Det första mötet: uppgörelsen med SAF

Så kom det första mötet till stånd mellan arbetsgivare och akademiker på hösten 1923. Till en noga utvald skara sändes en kallelse med en uppfordrande inledning:

”Världsläget gör det till en bjudande plikt för envar som är i stånd att känna ansvaret för det gemensamma människolivet, att i mån av förmåga bidra såväl till klarläggande av orsakerna till den upplösning på det sociala, ekonomiska och industriella livets områden, vilka vi bevittna, som ock till fastställande av de principer, som måste ligga till grund för vårt gemensamma arbete inom dessa olika områden, om detsamma skall präglas av inbördes förtroende och god vilja och så främja allas väl.”

Syftet lades ut i en inte mindre magnifik mening:

”Undertecknade hålla före, att det är av den största vikt att personer som representera den ekonomiska sakkunskapen — praktiskt eller teoretiskt — och personer, som företrädesvis ägnat samhällsfrågorna en undersökning från andligt estetiska synpunkter, mötas för att tillsammans pröva huruvida icke spänningen mellan de ekonomiska och de etiska intressena, mellan de materiella och de andliga krafterna kan lösas i en syntes, m.a.o. huruvida icke för en djupare undersökning det kommer att visa sig att de etiska lagar, som äro grundade i det mänskliga livets andliga beskaffenhet, i själva verket angiva de i längden mest praktiska vägarna för vårt samfälliga materiella arbete, och vice versa huruvida icke de ekonomiska lagarna, rätt förstådda, erbjuda en fast grund för etiskt samliv och för utveckling av de andligt personliga krafterna. . . .”

Inbjudan var undertecknad av Natanael Beskow, Manfred Björkquist, Sigrid Göransson, Karl Petander och K. E. Öhman.¹⁶

Programmet omfattade tre dagar, varav den första och den sista fylldes av

¹⁶ Sigrid Göransson var syster till chefen på Sandvikens Jernverk, K. F. Göransson. Hon var inspektris för företagets sociala inrättningar, verksamhet i sociala, kommunala och kyrkliga sammanhang. Hon var inte särskilt ivrig att stå med; i ett brev till Öhman skriver hon att ”jag nog tycker att det är lite för mycket framträdande”. (Sigrid Göransson—Öhman 11/9 1923.) Karl Petander hade varit aktiv inom unglyrkorörelsen allt sedan omkring 1910. Han var nationalekonom och rektor för Jakobsbergs folkhögskola. Han hade deltagit i den lilla kommitté som sedan våren förberett mötet och Björkquist ville ha honom med som representant för ”det arbetarsociala”, som annars riskerade komma bort bland alla arbetsgivarna. Se kallelse till förberedande möte 3/9 1923 och Björkquist—Öhman 17/9 1923.

kristet etiskt innehåll.¹⁷ Föredrag hölls av Björkquist, Beskow, nyblivne teologi-professorn Arvid Runestam och av Eli Heckscher, som talade om etiken i näringslivet i historisk belysning. En antydning om innehållet i Björkquists anförande ger ett begrepp om det budskap de initiativtagande akademikerna ville sprida. Björkquist satte upp en grundläggande motsättning i samhällslivet mellan å ena sidan moral, samvete och ideal och å den andra intressekampen, oavsett om den rörde klassmotsättningar, nationella motsättningar eller andra dikotomier. Den förra principen enade samhället, den senare verkade söndrande. Att den förra borde omfattas av människorna framstod som självklart. Men för att fylla sin funktion behövde den en grundläggande, gemensam normbildning att falla tillbaka på. Detta stödet fanns i de kristna livsvärdena och i den kristna tron.

De etiska frågorna lämnades ett stort utrymme vid det första mötet. Sedermera skulle hela mötesrörelsen vridas över till betoning av andra problem. Men redan vid det första mötet knyts intresset till demonstrationen av skilda arbetsgivarståndpunkter i "arbetarfrågan". Det skall erinras om att diskussionen hölls i ett tidsläge, då utredningen om industriell demokrati nyss hade presenterat sitt betänkande. Det var i ett öppet läge, som von Sydow å ena sidan, K. F. Göransson å den andra intog klart skilda ståndpunkter i vitala frågor. En ingående belysning är oundgänglig.

Hjalmar von Sydows argumentering

Hjalmar von Sydows inlägg finns tyvärr inte refererat i protokollet. Däremot är en broschyr bilagd, med orden: "men hans tankar i dessa frågor återfinnas i följande föredrag, hållet på andra orter under nov. och dec. 1923".¹⁸

SAF-generalen konstaterade inledningsvis, att förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare hade försämrats och frågade sig hur detta beklagliga förhållande hade uppkommit. Utmärkande för det moderna samhället, menade han, var den starka organisationen av parterna på arbetsmarknaden. Fackföreningsrörelsen, som sammanslutning av arbetarna för att vinna styrka gentemot arbetsgivaren, var helt legitim. Men den hade med tiden ingått en ohelig allians med marxismen, trots den logiska oförenligheten mellan ödestron å ena sidan och ett fackligt, resultatintriktat arbete å den andra. Fackföreningsrörelsens syften hade därmed förändrats från att föra lönerörelser till att driva igenom socialismen. Med marxismen hade rörelsen accepterat klasskampstanken, varför arbetsgivarna inte längre respekterades som företrädare för rättmätiga, fast motstående intressen. Därför bar den socialdemokratiska agitationen huvudbördan av skulden till de försämrade relationerna på arbetsmarknaden.

¹⁷ Från mötet föreligger ett handskrivet protokoll med diskussionsreferat samt vissa föredragsmanuskript och -referat.

¹⁸ Broschyren, som gavs ut av SAF, har titeln "Olika projekt till förbättrande av förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare".

Nu var det, medgav arbetsgivargeneralen, inte ens fel när två träter. Även arbetsgivarna kunde ha del i skulden. Men det var i så fall tidigare arbetsgivar-generationers felgrepp man nu fick lida av, för vilka dagens industrichefer inte kunde lastas. Därför låg allt väsentligt ansvar för de rådande missförhållandena hos arbetarparten.

Vilka förslag till reformer existerade då i debatten kring de industriella förhållandena? von Sydow gjorde en rapsodisk genomgång och inget vann nåd inför hans ögon. En renässans av skråsystemet, försök med den brittiska gillesocialismen, konsumentkooperativa företag, socialisering och vinstandelsystem förkastades tveklöst. Den mest aktuella tankegången, som rörde industriell demokrati, ägnades en ingående kritik. von Sydow gick igenom de internationella förebilderna och presenterade sedan det aktuella svenska utredningsförslaget med reservationer. Därefter lade han fram sin egen kritik i en rad invändningar på skilda plan med olika räckvidd:

Den, som hade ansvaret för ett företag måste också ha beslutanderätten och arbetarrepresentanter i företagsledningen skulle komma att se mer till arbetarnas än till företagets väl. Arbetarnas legitima intressen togs redan väl tillvara av fackföreningsrörelsen. Lagförslaget gynnade för övrigt de fackligt anslutna på de icke organiserades bekostnad, samtidigt som arbetsgivarnas förtroendeanställda sattes i en besvärlig situation.

Arbetsgivarens föreslagna skyldighet att lämna uppgifter om företagets ekonomiska läge skulle innebära en alltför stor risk för bristande sekretess och minskad konkurrenskraft. En följd av det kunde bli att kapitalet avskräcktes från etablering i Sverige.

Den viktigaste invändningen, som von Sydow hade, låg emellertid på en principell nivå, dit han tvingats genom förslagets försiktiga formulering. von Sydow skrev det på följande sätt:

”Nu kan man i stort sett inte säga annat än att, såsom förslaget är lagt, det innebär en mild och varsam form för införande av driftsnämnder här i landet. De, som har skrivit detta förslag, ha varit nog diplomatiska att inse, att här gäller det att få en början till stånd. . . . Det är också framhållet i motiveringen till betänkandet, att hela tanken med dessa driftsnämnder egentligen endast är en förberedelse till den mera omfattande industriella demokratin. Slår denna förberedelse väl ut, är tiden inne att låta arbetarna verkligen få definitiv beslutanderätt över företagen. . . . Vill man detta, bör man göra förberedelser därför och då bör man godtaga förslaget, men vill man det icke, skall man icke heller gå med på förberedelserna och alltså icke heller på lagförslaget.”¹⁹

Efter denna kompakta salva av kritik sammanfattade von Sydow sin syn i några avslutande ord som också förtjänar att citeras ordrikt:

¹⁹ Ibid., s. 31 f.

”Så som jag skärskådat de viktigaste av de projekt som kommit fram till förbättrande av förhållandet mellan arbetsgivarna och arbetarna, torde herrarna göra den reflexionen, att resultatet å min sida är fullkomligt negativt, det finnes icke något av dessa som enligt min tanke synes innebära uppslag till någon väsentlig förbättring av det nuvarande förhållandet. Det är så. Det beror därpå, att enligt min övertygelse de ekonomiska förhållandena ledas efter ekonomiska lagar, som spontant utveckla sig ur närings- och samhällslivet, men varje försök att med makt, genom statliga lagstiftningsåtgärder eller på annat sådant sätt, rubba dem, kan visserligen temporärt ha en viss framgång, men kommer alltid att till slut leda till skada för produktionen. Jag är därför i princip en motståndare till dessa förslag att med lagstiftningens hjälp eller jämförliga åtgärder söka genomföra ett bättre förhållande mellan arbetsgivare och arbetare än nu finnes. Det är sagt, att på det moraliska området har våldet ingen makt, och det gäller även då fråga är att förbättra förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare.

Då kunna herrarna fråga: skall det då alltid vara som nu, skall det alltid på arbetsfältet råda avoghet och bitterhet, främst å arbetarnas och därigenom även å arbetsgivarnas sida, skall detta system med strejker, lockouter och dyligt bli evigt? Det är lätt att svara och svara nej på den frågan. Så skall det icke förbli, ty utvecklingen går framåt. I vilken riktning den går vet man icke, men stilla står den aldrig. Var tid har sin börda, vi ha vår, och den tid, som kommer efter oss, får sin, men den blir helt visst icke densamma som vår.” (Klasskampsideologin och minnena från forna oförrätter håller på att förlora sitt grepp om sinnena.)

”Det vill också synas mig, som om man bland arbetarna och inom den bättre delen av deras press nu mycket mer än för några år sedan möter en sundare uppfattning om arbetsgivarnas ställning och uppgifter i det moderna samhället . . .

I fall denna riktigare uppfattning av produktionen och samhällslivet så småningom sprider sig bland arbetarna, har man förutsättningen för en bättring av förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. Låt oss hoppas, att så skall ske hastigare än vi nu tro.”²⁰

Som grundläggande för von Sydows ståndpunkt framstår den ekonomiska liberalismen i en utrerad form. Ingrepp i de ekonomiska lagarnas spontana verkan var inte bara meningslösa utan skadliga för den ekonomiska verksamhetens mål: produktionen. I produktionens namn avvisades åtgärder för att förbättra förhållandet mellan arbetsmarknadens parter, åtminstone i det fall en målkonflikt kunde tänkas uppträda. Produktionen skulle prioriteras framför andra hänsyn. Vad sedan termen produktion avsåg är i och för sig ett problem. Säkerligen tilläts uttrycket dölja ett flertal mer eller mindre klara föreställningar. ”Produktionen” var ett lösenord, en symbol.

Produktionen var samtidigt arbetsgivarnas maktsfär, åtskild från fördelningsfrågorna, som var föremål för förhandlingar. Inflytandet över produktionsfrågorna garderades genom § 23. Innebörden av decemberkompromissen 1905 var en gränsdragning mellan fördelnings- (dvs. förhandlings-) frågor och produktionsfrågor. Fackföreningsrörelsen accepterade genom kompromissen denna uppdelning, och på dess grund argumenterade von Sydow. Fördelningen, som kunde

²⁰ Ibid., s. 37 f.

göras till föremål för förhandling, var främst en fråga om arbetslönens höjd. Det var, enligt von Sydows sätt att se, fackföreningarnas uppgift och enda berättigande att genomföra lönerörelser.

När fackföreningsrörelsen accepterade den socialdemokratiska ideologin expanderade den sitt verksamhetsområde utöver det acceptablas gräns. von Sydow ville hålla fast vid en snävare begränsning av fackföreningarnas — och SAF:s — verksamhetsfält. Inom denna gräns ville von Sydow å andra sidan inte se inskränkningar av organisationernas rörelsefrihet. Det fullständiga organiserandet av arbetsmarknaden var en fördel och en förutsättning för dess funktion. von Sydow såg med gillande de starka fackliga organisationerna. De skulle artikulera krav, som fritt skulle mäta sig med motpartens, till det resultat som styrkeförhållandena i den enskilda situationen gav. Att organisationerna i det sammanhanget måste ha rätt att utnyttja sina stridsmedel var en självklar följd:

”Vad strejker beträffar, så kan det ju icke nekas, att det understundom därvid är fråga om stora princip- eller intressekonflikter, där goda skäl kunna anföras å båda sidor, men alltför ofta äro de utslag av okynne och kitslighet, av en fullständigt obefogad bitterhet mot arbetsgivarna.”²¹

Skrivningen belyser ytterligare von Sydows synsätt. Han accepterade att en intressekamp fördes, men godtog inte många vardagliga konflikter som ”intressebetingade”, vilket var ett värdekriterium. Följaktligen kunde SAF-direktören fördöma en stor del av de aktuella striderna på arbetsmarknaden samtidigt som han hävdade intressekampens berättigande.

Samtidigt förutsatte von Sydows resonemang en viss värdegemenskap mellan parterna, en värdegemenskap som bland annat bestod i en gemensam syn just på intressekampens frihet och begränsningar. Det är svårt att mer generellt ange, hur omfattande denna gemensamma grund måste vara och hur den behövde uttryckas. Så mycket är emellertid klart, att vid denna tidpunkten accepterade von Sydow inte någon särskild lagstiftning. Däremot kunde man i avtal, dvs. på frivillig grund, godta att det gemensamma fundamentet kodifierades.

K. F. Göranssons argumentering

von Sydows debattmotståndare var Sandvikenchefen K. F. Göransson.²² Hans förklaring till de rådande missförhållandena på arbetsmarknaden präglades av oprecisa och rätt grova angivelser. Två orsakskomplex pekades ut. För det första ”den låga kurs i vilken många etiska värden stått under flera decennier” och för

²¹ Ibid., s. 3.

²² K. F. Göranssons inlägg vid 1923 års Sigtunamöte mellan arbetsgivare och akademiker. Maskinskrivet koncept.

det andra ”den rasande fart med vilken den tekniska och industriella utvecklingen och dess omvälvningar kommit”.²³ Ändrade produktionsförhållanden, bättre utbildning, bättre kommunikationer hade därtill satt arbetarna i stånd att bedöma och kritisera systemet. Men utvecklingen hade sparat ur:

”Men då kraftkänslan och maktställningen växte snabbare än omdömesförmågan och mognaden, så blevo viktiga faktorer obeaktade eller bagatelliserade och kritiken felaktigt inriktad. Press och agitation funno jordmån för omogna dogmer och bitterhet.

Denna senare väl förberedd genom den tidigare industrialismens felgrepp. Därigenom kom arbetarrörelsens tidigare faser att odla t.ex. Marxism och avundsjuka, man ropade: ned med kapitalet, i det man sammanblandade begreppet kapital med begreppet kapitalaets fördelning, man satte upp allas likhet som ideal osv.”²⁴

Göransson accepterade, att den sociala otryggheten kunde fungera som en drivkraft för arbetarnas krav på det politiska planet, men erkände inte klasskampen:

”Sedd i hela sin vidd är ’striden mellan kapital och arbete’ en strid mellan sparande och konsumtion, dvs. en intresse motsats emellan nutid och framtid, emellan vår egen generation och våra efterkommande. Här behövs upplysning! Man finner då att intressena samhällsklasserna emellan i grund och botten ej äro så motsatta, som de först te sig.”²⁵

Talaren kom så in på botemedlen och avfärdade liksom von Sydow ”ekonomiska system” vare sig de kallades statsocialism, industriell demokrati, fackförenings-socialism, kooperation, vinstandelssystem eller arbetarnas delägarskap. Eftersom den springande punkten var bristande kunskap om motpartens problem, ömsesidig misstro och förhandlingssystemets incitament till fastlåsning och prutmånsbud så måste den mödosamma vägen till bättre förhållanden gå genom ökad lokal kontakt, genom vardagligt samtal och idéutbyte. Arbetsgivarnas största uppgift var upplysning, mission. Möjligheterna att nå resultat var gynnsamma: Socialismen höll på att förlora sitt grepp om sinnena. Vid samtalen skulle arbetsgivarna finna

”att arbetarna ej alls äro så illasinnade, som de vid första påseendet syntes, och arbetarna skola finna att många förhållanden, som de fattat som självskhet i själva verket äro logiska konsekvenser av ekonomiska lagar som arbetsgivaren med eller mot sin vilja är tvingad att följa, så framt ej företaget skall riskeras och båda parterna bli brödlösa. Bitterheten kommer då att minskas.”²⁶

Sandvikenchefen exemplifierade med en lång lista de områden som borde bli föremål för dessa samtal, bl.a. arbetsledningens funktion, arbetsmetoderna, ar-

²³ Ibid., s. 9.

²⁴ Ibid., s. 2.

²⁵ Ibid., s. 10.

²⁶ Ibid., s. 4.

betsmiljön, fördelningen av rationaliseringsvinster (toppskärandet av ackord), mobilisering av samhällsmiljön och dess resurser som bot mot arbetets enformighet, m.m.

Göransson sammanfattade själv sitt anförande på följande sätt:

”Jag kommer här tillbaka till den stora betydelsen av vad jag tidigare sagt. Det behövs mera kontakt, bättre kontakt, kontakt i vänskapliga och förstående former, mellan de båda parterna samt dylik kontakt även då molnen ej äro alltför laddade. Det är nödvändigt, att arbetarna å sin sida få mera kunskap om vilka synnerligen komplicerade och svåra problem arbetsgivarne ha att klara samt att arbetsgivarne å sin sida få mera kännedom om och ägna mera uppmärksamhet åt många småfrågor som äro av liten ekonomisk betydelse, men av stort inflytande på arbetarens trevnad och existens samt att de i högre grad lära sig känna och förstå arbetarnes tankevärld och de hos många av dem primitiva — för arbetsgivarne ofta otänkbara och därför förbisedda — uppfattningar, som arbetarne äro offer för, samt att arbetsgivarne både i det dagliga livet och vid större tillfällen lägga sig vinn om att förklara och upplysa andra sidans män om dessa misstag.”²⁷

Göransson menade att den potentiella, eller latent värdegemenskapen var så stor, att bara bägge parter kunde (ville) sätta sig in i det riktiga synsättet så skulle meningsmotsättningarna upplösas. Det är föreställningen om möjligheten att nå en slutgiltigt riktig och sann kunskap, som tillämpats på arbetsmarknadens område. Sandvikenchefens recept var emellertid föga preciserat. Det uttryckes i stora, allmänna termer. Det värderande, moraliska elementet fick breda ut sig.

Göransson anlade gärna en utvecklingsaspekt på arbetarna och deras förhållande till arbetsgivarne. De hade *vuxit* i kunskaper men inte nått *mognad*, från *barnens* auktoritetstro hade de kommit fram till *ynglings* självförtroende och kritik. Arbetarnas tankevärld var *primitiv*:

”... till grund för arbetarnes bitterhet och stridshumör ligger ofta missuppfattningar orsakade av förbiseende av det ekonomiska livets allra enklaste faktorer, hos många så enkla, att det för ekonomiskt mera tränade personer är ofattbart, att de kunna förbises.”²⁸

Den inställningen skulle kunna kallas den missionerande eller den uppfostrande.

Jämförelse och sammanfattning

I diskussionen återkom K. F. Göransson för att understryka den oformlighet som de stora organisationerna medförde. De var ofta en tungrodd, hindrande ballast för de lokala, egentliga kontakterna. Hjalmar von Sydow höll med om att de

²⁷ Ibid., s. 11.

²⁸ Ibid., s. 4.

stora organisationerna ofta var opraktiska och till och med hade en tendens att skärpa motsättningarna. Han kunde emellertid inte finna något alternativ. En annorlunda syn på organisationen förde då Lars Blume till torgs. Han ville ha så starka organisationer som möjligt, så att redan styrkan skulle avskräcka från konflikter, ett slags terrorbalans. Alla tre förutsatte att det var arbetarparten som var offensiv och arbetsgivarna som försvarade sig.

En jämförelse mellan de två inledningstalarna ger vid handen att Hjalmar von Sydow intog en krass, nästan värdeneutral ståndpunkt. På ett närmast fatalistiskt sätt betraktade han styrkemätningen i intressefrågorna. K. F. Göransson skiljde sig markant från detta. Han förde ett utpräglat värdeladdat resonemang. Han moraliserade. Genomgående ställdes gott mot ont i hans argumentation. Illa underbyggda åsikter kontrasterades mot välgrundade, primitiva tankar mot utvecklade. von Sydow accepterade att skilda intressen hade olika värderingsnormer. Göransson opererade mer bara en värdeskala. Von Sydow accepterade intressemotsättningarna men tillät dem komma till uttryck bara på en smal sektor, nämligen i fördelningsproblematiken. Göransson såg de olika åsikterna som resultat av bättre eller sämre möjligheter att ta ställning och var benägen att vidga ramen för dialogen mellan grupperna. Den enhetliga värderingsnormen lämnade dessutom en större möjlighet öppen för en samhällelig insats.

Det var i huvudsak tre grupper intressenter vid Sigtunamötet 1923. Där var de drivande ungkyrkomännen kring Manfred Björkquist, där var den likaledes aktiva Göransson-gruppen och där var slutligen den bromsande SAF-gruppen.²⁹

Vid detta första arbetsgivar-akademikermötet kontrasterades två skilda arbetsgivaruppfattningar mot varandra. Förenklat skulle de kunna kallas SAF-linjen resp. Göransson-linjen. De representerade en olika syn på möjligheterna att uppnå förbättrade relationer på arbetsmarknaden. SAF-linjen accepterade den renodlade intressekampen inom snäva formella och sakliga ramar. Göransson-linjen tonade ned förhandlingssituationen, ja såg den rent av som snarast ett hinder för en reell samverkan. Man fann andra kontakter, diskussioner i närmiljön om vardagliga problem som den enda framkomliga vägen. Dessa diskussioner skulle bana väg för förståelse mellan parterna och ett gemensamt accepterande av de objektiva givna villkoren för produktionen. Denna åsiktsskillnad förklarar turerna i förspellet till konferensen.

Teologerna fann ett omedelbart gehör hos Göransson-gruppen på hösten 1922. Göransson-gruppen kunde emellertid inte agera helt vid sidan av sin organisation. Arbetsgivarföreningen måste fås att medverka. Därför accepterade Göransson-

²⁹ Det är ingen mening med att försöka närmare föra de enskilda deltagarna till den ena eller den andra grupperingen. I vissa fall är det självklart (t.ex. syskonen Göransson, von Sydow, teologerna) i andra fall kan tystnad eller dubbeltydiga uttalanden och handlande omöjliggöra att hänföra någon till en grupp. Säkerligen kan även dubbla lojaliteter ha spelat roll (t.ex. Yngström och Öhman).

gruppen SAF:s villkor om ett första möte utan arbetarrepresentanter. Akademikerna spelades därvid bort och fick finna sig i SAF:s diktat. Mötet blev en plattform mer för Göransson än för teologerna. I fortsättningen skulle skillnaden dem emellan visa sig i betoningen av praktiska respektive ideologiska problemställningar.

1923 års kommitté. Praktisk eller etisk linje?

1923 års möte utmynnade i att en kommitté tillsattes med flera egentligen väsensskilda uppgifter.³⁰ Den skulle dels förbereda en ny konferens, dels agera som påtryckningsgrupp på de inre, informella linjerna för att få till stånd kurser, föredrag eller på annat sätt sprida information. Någon officiell uppvaktning av de maktgivande förbereddes inte, lika litet som man tycks varit ute efter någon allmän debatt. Broschyrer och artiklar som kommittén skulle förbereda vände sig till en begränsad krets av företagare. Inriktningen stämmer med K. F. Göranssons uppfattning att i första hand bar arbetsgivarna ansvaret för förbättrade relationer på arbetsmarknaden.

Resultatet av kommitténs arbete blev magert och utvärderades i en rapport till 1924 års möte:

”Vi måste erkänna att vi gjort ganska litet av allt detta. Det enda vi gjort, som märks utåt, är att ordna detta möte; de övriga sakerna ha fått ligga till sig i avvaktan på att de linjer, man har att följa, skulle genom dessa möten klarna och mogna.”³¹

Utan konkret program hade kommittén inte ansett mödan värt att söka påverka utbildningsplaner i skolorna eller att ordna föreläsningsserier för arbetsbefäl. Man hade däremot försökt intressera Industriförbundet för den socialt-etiska frågan, men dess verkställande direktör, överste Hultcrantz, hade menat att ett initiativ i sådant fall måste komma från någon medlem i styrelsen. Sigrid Göransson hade då fört saken på tal med disponent Lundqvist i Stora Kopparberg, men denne hade ställt sig kallsinnig och ”fastmer pointerat sin rent ekonomiska syn på näringslivet.”³² Kommittén hade slutligen sökt bereda plats vid industririksdagen 1924 för ett föredrag av ärkebiskopen över något moraliskt ämne.³³ Tanken hade dryftats med Hjalmar von Sydow, som förmodligen avstyrkt. Kommittén konstaterade att tiden ännu inte var mogen för ett sådant programinslag.

³⁰ Den bestod av följande personer: disponent James Gibson, Jonsered, ingenjör P. S. Graham, Stockholm, rektor Manfred Björkquist, pastor G. Kyhlberg, fröken Sigrid Göransson, Sandviken, fröken Kerstin Hesselgren, Stockholm och direktör K. E. Öhman, Uppsala.

³¹ Protokoll Sigtunamötet arbetsgivare—akademiker den 30/10—1/11 1924.

³² Arbetsutskottets inom komm. sammanträde 15 och 20 mars 1924.

³³ ”Industririksdagen” är beteckningen på den vårvecka då man samlat årsmöten inom en rad av näringslivets organisationer. Det hade en praktisk fördel för deltagarna, och det möjliggjorde ett programsamarbete mellan organisationer.

Resultatet var obetydligt. Det hade blivit tvärstopp för kommittén när man sökt påverka industrin eller dess organisationer. Kommittén blev än mer osäker på sin mission. Den hade bara haft diskussionen vid 1923 års möte att gå efter, inget principbeslut, inget program. Ställningstagandet mellan SAF-linjen och Göransson-linjen var med tanke på kommitténs sammansättning självklart, men ett annat linjeval återstod. Skulle rörelsen fortsätta sin kristna, etiska framtoning, eller måste den slå in på en mer praktiskt, socialt och industriellt inriktad aktionslinje? Protokollet från arbetsutskottets sammanträde i januari 1924 avspeglar dilemmat:

”Det yttrades en viss farhåga, för att kommittén i sitt arbete skulle glida bort från det i inbjudan till Sigtuna mötet framhållna väsentliga . . . Tacksamma för detta påpekande, framhölls nödvändigheten av att börja arbetet med vissa praktiska uppgifter, varvid dock icke finge släppas ur sikte Sigtuna-mötets idé.”

I protokollet från mars återkommer samma tema, nu i förbindelse med planeeringen av nästa Sigtunamöte:

”Rörande detta mötes program, framhölls vikten av att icke släppa den etiska och andliga principen, vilken alltfört bör vara den påbörjade rörelsens bärande kraft, även om man siktar mot praktiska mål, vilka samtidigt kunna sökas även på andra vägar.”

Tydligen höll rörelsen på att förlora sitt fotfäste i den ideella unglyrkliga traditionen. Uppenbarligen var den praktiska linjens män — industrifolket kring Göransson — i färd med att skaffa sig det dominerande inflytandet över Sigtunamötenas programverksamhet. En alltför offensiv kristen framtoning skulle äventyra missionerandet bland arbetsgivarna och närmandet till arbetarkretsar, till förfång för det praktiska målet: avspänning på arbetsmarknaden.

Det andra mötet — ett mellanspel

Det andra mötet i Sigtuna mellan arbetsgivare och akademiker samlades den 30/10—1/11 1924.³⁴ En med fjolårets i stort sett likalydande kallelse hade gått ut, denna gång med resultat att en större församling mötte upp. Över 40-talet personer infann sig.

Programmet tog upp några av de punkter som låg den Göranssonska linjen närmast. Man diskuterade industriell demokrati, som var en vital tankegång för Göransson, men som hade förlorat i aktualitet och intresse för de flesta andra på hösten 1924. Man diskuterade det nya industrisamhällets krav på (eller brist på

³⁴ Även från 1924 års möte finns ett lakoniskt, handskrivet protokoll jämte några ojämna referat.

krav på) utbildning. Signifikativt är det val av terminologi, som slog igenom i titeln på Kerstin Hesselgrens inledande anförande: ”Uppfostringsfrågor ur industriell synpunkt.” Uppfostran snarare än utbildning. Huvudsynpunkten, som Kerstin Hesselgren förde fram, var en maning till de församlade industrimännen att inte se arbetarna förde som maskiner, som kunde läras upp till en uppgift på tre veckor. Industrin måste medverka till att arbetarna fick sådan allmänutbildning, som kunde göra dem till fullvärdiga medborgare. Slutorden var karaktäristiska: ”Uppfostringsfrågan kan ej lösa striderna mellan arbetsgivare och arbetare. Men mycket kan den taga bort som hindrar förståelse.”

Därtill kom föredrag om Rudolf Steiner, om ”safety-first”-rörelsen och om sociala och ekonomiska debattämnen vid det stundande ekumeniska mötet i Stockholm. Ingetdera är protokollfört. Det är heller inte Arvid Runestams och Karl Petanders inledningsanföranden om kristendomens samhälleliga roll. Diskussionen som följde finns emellertid och ger en intressant bild av den position Hjalmar von Sydow kommit att inta i kretsen. Han framhårdade i att inte låta sig påverkas av rörelsens budskap. Han hävdade gentemot Runestam, att ökad produktion visserligen alltid är till människornas nytta, men att näringslivet i övrigt är *etiskt indifferent* (min understrykning). von Sydow vägrade att på näringslivets område erkänna några andra normsystem än dem som marknadskrafterna — de ekonomiska lagarna — utgjorde. Övriga debattörer — anteckningarna nämner bl.a. Anders Örne, Berndt Wijkander, Kerstin Hesselgren och Nathan Söderblom — sökte på olika sätt påvisa de etiska reglernas inflytande på näringslivets och arbetsmarknadens område. Ingen förnekade med von Sydow att etiska normer i princip var giltiga även på dessa fält. Därför framstår faktiskt von Sydow som isolerad i debatten. Tanken som förenade Göransson med Björkquist — uppfattningen av en universell värderingsnorm — dominerade på bekostnad av den intressemotiverade dialektiken.

Arbetsgivarförbundets direktör skulle inte bara isoleras utan förlora allt inflytande när förslaget om möte med arbetarrepresentanter aktualiserades. Natanael Beskow hade aldrig givit upp. Sin strävan att få till stånd ”det stora mötet” hade han förankrat i ett beslut av akademiker-arbetarkonferensen på försommaren 1924 (se s. 217, 219). Denna hade genom Beskow föreslagit kommittén för arbetsgivar mötena att ordna en sammankomst mellan arbetare, arbetsgivare och akademiker.³⁵ Kommittén hade tillstyrkt i försiktiga ordalag och arbetsgivar mötet 1924 gick, med närmast mindre reservationer med på inviten:

”Mötet uttalade sin sympati för ett samarbete med representanter från arbetaresidan och fick kommittén i uppdrag

a) att inom sig utse några delegerade för att sammanträffa med representanter från

³⁵ Beskow till kommitterade för Arbetsgivar mötet i Sigtuna 4/6 1924.

arbetersidan och med dem förbereda det föreslagna mötet . . .

b) och uppdrogs åt kommittén att därefter utse representanter till detta möte.”

För von Sydow innebar beslutet ett nederlag. De församlades reservationslösa accepterande av förslaget blev dessutom något av ett misstroendevotum och man lägger märke till Beskows mycket tydliga markering av vilka som borde förekomma på arbetsgivarsidan i ett eventuellt möte:

”Från arbetarehåll lägges mycket stor vikt på att deltagarna från den andra parten äro aktiva arbetsledare, icke blott ledare inom arbetsgivarepolitiken.”³⁶

Tankegången gick helt i linje med Göranssonss ställningstagande i diskussionen året förut, då han framställde organisationerna som potentiella hinder för de egentliga, lokala kontakterna. Beskow tog upp en argumentationslinje som han slagit in på redan vid första reaktionen på SAF:s inbopp 1922. Han skrev då till Öhman:

”Är det icke sannolikt, att de personer, som det nu är fråga om, och vilka icke egentligen är arbetsledare i första rummet, utan fastmer ledare av arbetsgivarepolitiken, skola från början befinna sig i en en-garde-ställning till alla försök att anlägga rent estetiska synpunkter på det ekonomiska livet? Är det troligt, att de skola känna något som hälst behov av klarhet och omvändelse? Vad skola vi göra med varandra under denna dags samvaro? Komma på djupet av några frågor lära vi icke kunna . . .”³⁷

Det är inte troligt, att Hjalmar von Sydow tog sitt nederlag särskilt hårt. Snarare kan man förmoda att Sigtunamötena helt enkelt förlorade sitt intresse för honom. 1924 års möte var det sista han var med på. Rörelsen utvecklades längs en väg, som han inte ville följa. För andra, däremot, återstod att föra saken vidare. Den förut verkande kommittén omvaldes, med någon förstärkning.³⁸

Kommittén fick i uppdrag att förbereda ett nytt möte av samma slag till år 1925. Dessutom skulle den ”vidtaga sådana åtgärder som kommittén kunde finna gagna mötets syften”. De kommitterade sammanträdde omedelbart för en förberedande överläggning. En delegation att förhandla med arbetarna inför det gemensamma mötet utsågs.³⁹

1924 års arbetsgivarmöte resulterade i att en cirkel slöts. Man var tillbaka till läget efter mötet på Stadsmissionen 1922. Man stod inför att skapa en kontaktkonferens mellan arbetsmarknadens parter vid sidan om de stora organisationerna. Helst hade väl de drivande — Göransson-gruppen och unglyrkogruppen — sett att organisationerna hade kommit med och därigenom utsatts för påverkan.

³⁶ Ibid.

³⁷ Beskow till Öhman 10/1 1923.

³⁸ Byråchef Arthur Molin, Soc.-styr. samt som suppl. Harald Nordensson tillkom.

³⁹ Björkquist, Öhman, Gibson (suppl. Nordensson).

Men när det blev klart att SAF inte ställde upp på de tänkta villkoren blev det nödvändigt att inför öppen ridå låta åsikterna korsas, för att inte senare kunna anklagas för att ha gått bakom ryggen på den egna organisationen. Därför hade extraturerna 1923 och 1924 efter von Sydows pipa inte varit bortkastade. Därigenom hade Göransson-gruppen skapat åt sig en säkrare grundval för fortsatt agerande.

Det stora mötet 1925

Från och med den 1 november 1924 arbetade i princip två olika kommittéer. Den ena skulle förbereda ett arbetsgivar-möte. Den andra, partsammansatt, skulle arrangera ett möte arbetare-arbetsgivare-akademiker. För att skilja dem åt kallar jag dem fortsättningsvis för arbetsgivar-kommittén respektive samkommittén.

Snart på det nya året befanns att det knappast var tid för både ett arbetsgivar-möte och ett gemensamt möte under 1925. Det första ställdes därför på framtiden. Det blev därför samkommittén som var i verksamhet under de följande åren.⁴⁰

Det första mötet med samkommittén hölls i maj 1925. Som tema för överläggningarna vid det kommande mötet fastställdes ett mycket allmänt formulerat ämne, ”klasskampen”.⁴¹ Det skulle ges en neutral belysning i ett inledande föredrag och därefter skulle representanter för de tre medverkande parterna utveckla sin respektive syn. Det var väletablerade och ansedda talare som man eftersträvade.⁴² Det viktigaste beslutet på detta första kommittésammanträde hade en principiell räckvidd:

”Man ansåg att detta första gemensamma möte borde få en strängt intim karaktär, och att de, som inbjödes att närvara, icke skulle representera några ytterlighetsriktningar,

⁴⁰ Med i samkommittén förutom de redan nämnda Björkquist, Gibson (Nordensson) och Öhman var Nathanael Beskow, Gunnar Hirdman (studieledare i ABF) samt som suppleant Karl Bergman, Sigtuna.

Senare anslöts även spårvägsmannen Olaus Månsson. Han hade just gått igenom Birka-gårdens folkhögskola, var bl.a. ledamot av Stockholms stadsfullmäktige och sekreterare i kommunalarbetsförbundets avdelning 37. Månsson skulle jämte Johan Olof Johansson fortsättningsvis framstå som en samkommitténs stöttepelare på arbetarsidan. (Svenska folkrörelser I, s. 781.)

⁴¹ Samkommitténs protokoll säger ingenting om varför man valde just detta ämne. En bidragande faktor, som gjort saken aktuell kan ha varit den omprövning av den marxistiska dogmbundenheten, som Ernst Wigforss signalerade i föredraget ”Socialismen — dogm eller arbetshypotes” 1925. Se *Leif Lewin*, Planhushållningsdebatten, s. 35 f.

⁴² Som förslag till förste inledare nämner protokollet professor Steffen (Gustaf Steffen, professor vid Göteborgs högskola i nationalekonomi och sociologi), i andra hand professor Bagge eller statsrådet Wigforss. Som arbetare skulle sedan enligt planerna Nils Karleby tala, som arbetsgivare K. F. Göransson (vem annars?) och för etikerna både Beskow och Björkquist. Detta första personförslag skulle inte kunna genomföras, visade det sig, men det är likafullt illustrerande för samkommitténs planer.

eller vara bundna av föreningspolitisk taktik, utan om möjligt vara fria människor, besjälade av en önskan att finna en väg till samförstånd.”

Argumenteringen känns igen. Fria människor, utan tvingande anknytning till organisationer eller organisationers program skulle mötas. Kravet hade riktats mot arbetsgivarna, men hade vid detta laget spelat ut sin roll för dem. SAF-gruppen var redan avlägsnad. Men givetvis hade argumentet relevans även gentemot arbetarparten. Inte heller LO:s ordförande var direkt välkommen. Än påtagligare innebar en annan del av beslutet en uppfordran till arbetarparten. Inga ytterlighetsriktningar skulle vara företrädda, hette det. Det innebar att kommunister inte var välsedda i kretsen. Samma spärr gällde inte syndikalister. Dessas uppskattning av de lokala förhandlingarnas betydelse måste för övrigt ha tilltalat Göransson-gruppen. Slutligen är det värt att notera att meddelanden till pressen skulle inte lämnas ut.

Så kom då, efter tre år, mötet mellan arbetare, arbetsgivare och akademiker till stånd den 27—28 november 1925.⁴³ Inledare från arbetarsidan var Johan Olov Johansson, LO:s kassör. Han gick ut hårt och värnade klasskampen, som, menade han, inte längre kunde föras av den politiska delen av arbetarrörelsen:

”...det är svårt att föra klasskamp med en kunglig socialdemokratisk regering... Den politiska kamporganisationen, partiet, är på väg att absorberas i det samhälle, som det startade med att en gång vilja störta.”

Det fick inte hända fackföreningsrörelsen. Protokollet fortsätter:

”Talaren ansåg att man på båda hållen (arbetare och arbetsgivare stode i full kampställning och att för närvarande intet samarbete kunde ifrågakomma utöver det allra nödvändigaste, ss vid uppgörelser av kollektivavtal etc. Men dessa uppgörelser vore endast pauser i den stora striden och betydde ingen Guds fred.”

Johansson försvarade sålunda klasskampen. Han avvisade det frivilliga samarbetet likaväl som samhällliga, kompromissbetonade ingripanden. Den andra av hans huvudsynpunkter, som skulle dominera diskussionen, gällde § 23:

”Talaren trodde, att missnöjet på arbetarhåll djupast bottnade i företagarnas godtyckliga antagande och avskedande av arbetare och därav följande system av fula och skadliga arbetsmetoder: hemliga registreringslistor, svarta listor etc. . . .

Arbetsgivarna måste lära sig förstå den nya tidens krav och genomföra industriell demokrati med dess krav på medbestämmanderätt för arbetarna i företagets ledning, samt rätt att få inflytande på antagande och avskedande av arbetskamraterna.”

Så följde K. F. Göranssons tur att tala. Hans argumentation var i stort sett densamma som han hade fört fram vid arbetsgivarmötena. Han såg klasskampsideolo-

⁴³ Från mötet föreligger ett omfattande, maskinskrivet protokoll med diskussionsreferat.

gins förutsättningar främst i okunnighet om motpartens ståndpunkt, allmän misstro samt bristande erfarenhet i ekonomiska frågor. Anförandet mynnade ut i ett antal önskemål:

- ”1) Arbetarrörelsens frigörelse från den Marxska socialismen, vilket är en förutsättning för förtroendefullt samarbete mellan företagare och arbetarna.
- 2) Ökad förståelse för att både kapital och arbete måste vara företagens tjänare icke dess herrar och att företaget i sin tur skall tjäna samhället i dess helhet.
- 3) Ökad förståelse för kapitalbildningens betydelse.
- 4) Mera insikt om att den djupaste intresse motsatsen ej ligger mellan kapital och arbete utan mellan nutid och framtid, konsumtion och kapitalbildning.
- 5) Minskad tilltro till näringslivets och samhällslivets mekanisering.
- 6) Ökad insikt om personlighetsvärde och betydelse och mera tro på ömsesidig förståelse för personlighetens demokrati.”

Den diskussion, som följde efter de inledande föredragen, blev naturligtvis — med tanke på ämnets föga specificerade lydelse — en smula splittrad. LO-kassörens huvudsynpunkter dominerade emellertid debatten och angreppet på § 23 blev en verksam stridssignal. Till försvar för den omstridda bestämmelsen mötte tunga arbetsgivare upp. Hugo Hammar avvisade blankt alla krav på medbestämmanderätt, men välkomnade ett ökat samarbete i och för sig. Arbetarna hade emellertid svårt att välja representanter. Enligt Hammar blev oftast ”de värsta pratmakarna” valda och det stämde inte arbetsgivarna till förmån för ytterligare samarbete. Samma synpunkt framförde Harald Nordensson och pekade dessutom på att det, enligt hans åsikt, var nödvändigt att arbetsgivaren behöll sin rätt att avskeda och antaga arbetare ”om företaget skulle skötas rationellt”. Statistikdocenten Edin anslöt sig till Nordenssons argument. Arbetarinflytande på personalpolitiken skulle leda till obotlig skada, då kamratsolidariteten inte kunde förenas med rationellt uppdrivande av arbetseffektiviteten genom ’rätt man på rätt plats’.

K. F. Göransson menade att § 23 var en nödvändig skyddsåtgärd för företagen. “. . . ett borttagande av § 23 skulle komma att medföra ett sjukligt näringsliv. . .” Oscar Rydbeck trodde inte heller på medbestämmanderätt “. . . den bästa lösningen är att lägga företagets ledning i goda ledarehänder. Industrin får ej vara en tummelplats för demokratin.”

På andra sidan om stridslinjen mönstrades flera arbetarrepresentanter, beredda att slå ett slag för medbestämmanderätt eller medinflytande. De var liksom motparten individuellt beväpnade med argument. Johan Olov Johansson hade kompromisslöst framställt medinflytandet som ett minimikrav, för att katastrofen inte skulle vara ofrånkomlig. Gustav Sund menade att för arbetarna framstod den industriella demokratin som vägen till social trygghet i arbetet. Karl Bergman såg det som ett villkor för arbetsfred. Olaus Månsson byggde ut argumentet till ett lockbete för motparten: arbetsfred betydde mindre strejker och därmed vinst

för alla — även för aktieägarna. Han använde också en annan förförelsekonst, han erkände att arbetstiden kanske inte alltid utnyttjades så helt effektivt. Genom ökat medinflytande skulle förmodligen arbetseffektiviteten kunna ökas. Månsson ville emellertid inte gå så långt, som att kräva total industriell demokrati — det var arbetarna kanske inte mogna för. En liknande argumentation — dock utan det senare förbehållet — fördes av Härdin, och av Eliasson, som hänvisade till engelska erfarenheter.

Johan Olov Johansson hade i sin inledning förfäktat åsikten att klasskampen var berättigad och därmed krigets alla medel. Synpunkten väckte, naturligt nog, opposition från motparten. Rydbeck och Öhman, med stöd av Petander, såg inget berättigande i klasskampen. Beskow accepterade kampens mål men inte dess medel. Han kunde dock inte ge anvisning på några alternativa vägar att nå fram till det klasslösa samhället. Hugo Hammar och Harald Nordensson valde en elegant argumentationsteknik. De accepterade det berättigade i klasskampen, men tillade en bestämning som försköt hela innebörden i det accepterade begreppet. Tydligast skedde det hos Nordensson:

”Vad klasskampen beträffar måste det alltid råda spänning och tävlan mellan olika grupper i samhället men kampen måste föras med rättfärdiga medel och ej som klasskampen hos oss för närvarande. . . . Intressekampen måste vara besjälad av tanken på samhällets bästa och vi måste alla underordna oss den allmänna rättsordningen. Mot den ha arbetarna felat mer än deras motståndare genom att proklamera en krigsmoral berättigande i kampen.”

Alltså: gärna klasskamp men underordnad samhällets bästa.

Var sålunda oenigheten, liksom väntat, helt klar när det gällde synen på § 23 och på klasskampen, så fanns det dock fält där parterna möttes med gemensamma krav. Ett sådant var möjligheten att utnyttja psykologins landvinningar inom industrin och då i två egentligen skilda sammanhang. Dels borde arbetsbefälet ha en större psykologisk insikt och tillämpa den i sitt förhållande till arbetarna. Därigenom skulle de kunna undanröja många källor till irritation. Dels borde också de psykotekniska rönen utnyttjas för att bättre placera rätt man på rätt plats, till båtnad för effektivitet och trivsel.

Den största enigheten samlade åsikten att avgörande för avspänning i klasskampen vore bättre bildning, utbildning och förståelse för motpartens problem. Det var argument som Göransson länge använt och som kraftigt fördes fram av Rydbeck och fann gehör hos Johan Olof Johansson. Intressant är Härdins skickliga turnering. Han underströk bildningsarbetets betydelse och kopplade till det kravet att arbetaren skulle garanteras att få tillbaka sitt arbete om han toge en kurs vid en folkhögskola.

Konferensdiskussionen omvände naturligtvis ingen, men den avskräckte inte heller någon. Man kände försiktigt på varandras grepp, men ingen hade något att

vinna på att bjuda ut sig. Vad som hände under den så kallade fria samvaron är naturligtvis svårt att säga, men att döma av senare korrespondens, t.ex. från Johan Olof Johansson till K. E. Öhman, bör man kommit tämligen väl överens. Det intrycket förmedlas även av konferensens beslut.

Efter diskussionen tog Manfred Björkquist upp frågan om en eventuell fortsättning med ännu en konferens. Johan Olof Johansson, den mest auktoritative arbetarrepresentanten, ställde sig odelat positiv, men ansåg att man hädanefter borde specificera överläggningsämnet mera. De närvarande beslöt att fortsättningsvis hålla konferenser med jämna mellanrum och tillsatte en kommitté att ordna dessa.⁴⁴

1926 års möte

Den nya samkommittén trädde i funktion, samlade in programförslag och kunde vid sammanträde i maj 1926 fastställa följande ambitiösa preliminära program:

”De nuvarande motsättningarna inom näringslivet och vägar till deras utjämning.

1. Allmänna och etiska önskemål. Teol D:r Manfred Björkquist.
2. Samarbete inom industrin. (Delägarskap, vinstandelssystem, industriell demokrati m.m.) Undervisningsrådet Nils Fredriksson, Kassör J. O. Johansson.
3. Skiljedomsfrågan. Landshövding Henning Elmquist, ev. prof. Wallengren.
4. Vårt andliga arv, eller Bärande andliga krafter. Ärkebiskop N. Söderblom.”

Tidpunkten för 1926 års möte fastställdes till den 29—30/10 1926. Man beslöt utöka antalet inbjudna något. En ny grupp, ”förmän och personalarbetare”, skulle representeras. En ingående namndiskussion fördes och preliminära beslut fattades om vilka som skulle bjudas.

In i det sista fick justeringar i programmet vidtas. Enligt den, såvitt kan bedömas, slutliga programutskriften återstod från den första versionen bara de bägge andliga föredragen samt Johan Olof Johanssons. Nils Fredriksson hade blivit förhindrad att vara LO-kassörens motpart. I stället hade man sökt få Harry von Eckermann — som varit aktuell redan inför 1924 års möte — men misslyckades även i det fallet.⁴⁵ På grundval av material som de bägge hade ställt till förfogande kunde emellertid Öhman inledningsvis sammanfatta deras idéer. Johan Olof Johanssons föredrag lades om till att omfatta skiljedoms- och förlikningsfrågan, där han som inledare möttes av den i sista stund inkallade Axel Vennersten. Elmquist uteblev. Kan man bakom förskjutningen i programmet

⁴⁴ Följande ingick i kommittén: Beskow, Björkquist, Johan Olof Johansson, Månsson, Öhman och Göransson. Suppleanter: Petander, Bergman, Nordensson. Sekreterare var K. E. Öhman.

⁴⁵ Harry von Eckermann var disponent för Ljusne—Woxna. Han hade bl.a. publicerat en broschyr om industriell demokrati, där han förde fram intressanta förslag om de anställdas förvärv av aktiefonder, för att på den vägen få inflytande.

spåra en försiktighet i frågan inför den frisinnade regeringens utspel senare på hösten?

Något egentligt protokoll saknas från 1926 års möte, bara mycket spridda anteckningar finns, väsentligen endast från Öhmans egna inlägg. Det förhållandet gör det mindre meningsfullt att närmare söka följa föredragens eller debattens innehåll. Att döma av den kommande utvecklingen torde dock mötet ha avslutats med ett förnyat uppdrag till den existerande samkommittén att ordna ett nytt möte, vid obestämd tidpunkt.

1927 års arbetsgivarmöte: Kontakt med etablissemangen

I omedelbar anslutning till 1926 års möte mellan arbetare, arbetsgivare och akademiker trädde arbetsgivarkommittén samman. Den hade då varit överksam i ett par år. Nu var tiden inne för att åter aktivera arbetsgivarmötena. Kommittén diskuterade visserligen om man skulle fortsätta med de ”rena” arbetsgivarmötena när de gemensamma konferenserna givit så gynnsamma erfarenheter, och fann två goda skäl. Dels kunde man nå en större krets av företagare vid de rena mötena, dels kunde man på arbetsgivarsidan närmare behöva dryfta de impulser som de gemensamma mötena gav. Till dessa kommitténs motiveringar kunde läggas tanken, att de stora mötena behövde förberedas inom den egna kretsen; en tanke som vinner stöd av mötenas programföljd.

Arbetsgivarkommittén fastställde att ett en-dags arbetsgivarmöte skulle hållas våren 1927. Dessutom beslöt kommittén att förankra konferensen kraftigare i det industriella etablissemangen genom att förmå dittills utomstående industri- och bankmän att underteckna inbjudan.

Vid ett följande sammanträde bestämdes tidpunkt och preliminärt program för mötet liksom förslag till inbjudare och inbjudna. Därvid diskuterades också verksamhetens mål på längre och kortare sikt. Det rörde balansen mellan den praktiska och den ideologiska inriktningen — mellan Göransson och Björkquist. Kommitténs ledamöter var överens om att man arbetade för mycket avlägsna mål, varför några snara, uppmuntrande resultat inte borde förväntas. Samtidigt ville man emellertid ha en lite mer påtaglig utdelning av den planerade konferensen. Programmet måste läggas så, att det gick att sälja till resultatinriktade, effektiva affärsmän. Vid sidan av en inledning av Göransson och en avslutning av ärkebiskopen upptog dagordningen därför bara föredrag av Erik August Forsberg, ”Effektivitetsproblemet med hänsyn till människan”, och av Gösta Ekelöf, ”För-mans och lärlingsutbildningen såsom ett led i produktionsutvecklingen”. Det etiska programinnehållet hade därmed tonats ned och det praktiska tillåtits dominera. Detta faktum, i kombination med inskränkningen till en dag och med förankringen genom nya inbjudare, ger uttryck för en klar strävan att nå nya, inflytelserika grupper av företagare med ett industriellt och socialt snarare än ett

kristet etiskt budskap.

Intrycket att det teologiska inslaget var på retur förstärks av en PM, som Öhman under vårens senare förberedelsearbete synes ha tillställt Manfred Björkquist.⁴⁶ Strävan att nå en större krets företagare emanerade, enligt denna PM, från Göransson, som jämte Oscar Rydbeck framstår som den styrande. Öhman betraktade det som ett vågspel och talade om att "riskera ett större möte". Göransson hade menat att man "denna gång bör kunna göra propaganda i en vidare krets". Men skulle propagandan innehålla det etisk-kristna budskapet eller de mer praktiska industriella samarbetstankarna? Öhman hade gjort ett utkast till inbjudan, formulerat på ett sätt som han inte var säker på att "alla industrimän komma att gilla". Det var främst några mer programmatiska uttalanden som han var tveksam om:

"Även om dessa akademiker ej saknade blick för att arbetarerörelsen innehöll ett ideellt syfte, nämligen arbetareklassens höjande, insåg man dock, att det låg en fara i denna rörelses i huvudsak materiella inriktning. Skulle en sådan stark folkrörelse blotta sig själv på ett andligt underlag, bleve det en risk för hela vår kultur, vilken innerst dock bygger på kristendomens grund och på kristendomens arv.

En tanke väcktes även, att arbetsgivarne å sin sida kunde anses så starkt uppfyllda av vår tids mekanisering och av dess oerhörda tekniska och ekonomiska uppsving, att denna grupp av medborgare lätt frestas att bortse från det personligt mänskliga. . . ."

Vid jämförelse med den inbjudan som senare sändes ut framgår, att dessa utmanande rader redigerades bort. De ändamålsmeningar som där anges är mycket försiktiga och skall återges till jämförelse även med tidigare inbjudningar:

"Ändamålet med dessa möten har varit att, med hänsyn tagen till de ekonomiska lagarnas krav, vinna ökad klarhet över de andliga värdenas betydelse jämväl för de materiella framstegen. Utan att de i näringslivet och kulturlivet medverkande ha klar förståelse för varandras synpunkter och problem, stå vi inför risken att å ena sidan kulturens materiella synpunkter överbetonas till skada för den materiella kulturen själv, samt å andra sidan att den andliga kulturens representanter förbise viktiga ekonomiska faktorer, som måste ligga till grund även för den andliga kulturens bestånd och utveckling."

Vad som sticker i ögonen i denna formulering är den ödmjukhet, varmed författaren nalkas den ekonomiska och materiella sfären. Han inleder med en reverens för de ekonomiska lagarnas krav, som inte ifrågasättes, för att komma över till de andliga värdenas betydelse, vilket däremot är en fråga som hålls öppen. Det avsedda mötet skulle tjäna till att hindra att det materiella överbetonades till förfång, inte för de andliga värdena, utan för den materiella kulturen själv. Samtidigt skulle tillfälle erbjudas för näringslivets företrädare att demonstrera de

⁴⁶ Endast koncept bevarat.

ekonomiska faktorer, som styrde även den andliga utvecklingen.

Stycket är skickligt skrivet och avsikten måste varit, att inte skrämman bort någon genom en moralisk attityd men samtidigt locka dem, som ville påverka och skapa opinion på de egna inre linjerna. Syftet var att säkra så många positiva svar som möjligt. I enlighet med det Göranssonska programmet skulle man därmed kommit en god bit på väg. Kom man väl samman till samtal skulle de som hade de bästa argumenten övertyga eventuella meningsmotståndare om vad som var rätt och fel.

De flesta som undertecknade inbjudan var ledamöter av kommittén. Bland de nya namnen, som skulle garantera den bredare uppslutningen, lägger man märke till Industriförbundets VD, Vilhelm Lundvik och rektorn för KTH, Tore Lindmark, som bägge varit med vid 1926 års möte. Andra namn var Erik Falk och Oscar Rydbeck, som bägge varit med redan vid 1925 års möte.

När 1927 års arbetsgivar möte samlades den 9 april valdes Sven Lübeck till ordförande.⁴⁷ K. F. Göransson gav en återblick på de tidigare Sigtunamötena, föranledd av att många deltog för första gången. Arrangörerna hade lyckats i sin strävan att vidga kretsen.

Erik August Forsberg, vars föredrag lästes upp av Harald Nordensson, pläderade för ökad industriell produktion genom skärpt personlig effektivitet, åstadkommen med hjälp av vetenskaplig arbetsledning. För något samarbete i egentlig mening fanns inte plats i Forsbergs tankegång; arbetet skulle styras ordervägen. Forsberg såg arbetsmarknadsparternas motsättningar som enbart funktioner av fördelningsfrågan. I det stycket intog han således von Sydows ståndpunkt och avvek från Göransson-linjen.

Gösta Ekelöf framhöll behovet av förberedande och fortsatt utbildning för storindustrins arbetare. I sin syn på skolningens och bildningens roll låg Ekelöf den Göranssonska linjen nära. Utbildning, upplysning var en god sak i sig och hade en automatiskt harmoniserande funktion. Arbetaren, medvetandegjord om sin roll i företaget, skulle acceptera denna när han insåg sammanhangen och motsättningen mellan honom och företaget skulle försvinna. Vidare demonstrerade Ekelöf sambandet mellan utbildning, psykoteknik och arbetsvetenskap för att förändra förhållandet mellan arbetaren och produktionen.

Varken Forsbergs eller Ekelöfs synpunkter blev föremål för någon mer genomlysande debatt. Att döma av Harald Nordenssons inlägg var auditoriets erfarenhet av vetenskaplig arbetsledning för liten för att något egentligt meningsutbyte skulle kunna äga rum. Nils Fredriksson erinrade om de misslyckade försöken med ett psykotekniskt institut.⁴⁸ Däremot diskuterades mekaniseringens och specialiseringens effekter, dess samband med löneläget och med arbetslösheten. Lö-

⁴⁷ Protokollet från 1927 års möte är i sig själv kortfattat, men dessutom föreligger föreläsningssmanuskript samt ett stencilerat referat över diskussionen.

⁴⁸ Se min uppsats "Psykoteknikens slyngelålder". Stencil. Sthlm 1975. Kris och krispolitik.

nernas storlek, avlöningssystemens och avtalsordningens inverkan på effektiviteten blev också föremål för ordväxling utan att några mer påtagliga argumentationsprofiler slipades fram.

Frånvaron av konkretion och problemcentrering i debatten på mötet visade ovanan att dryfta de berörda problemen. De närvarande hade ingen rutin att diskutera vare sig rationalisering eller dess allmänna effekter och var ännu inte beredda att ta ställning i de konkreta frågorna. Diskussionen fungerade som förberedelse till Industriförbundets årsmöte senare i månaden, då samma tema debatterades. Det ger skäl till förmodandet, att ett samarbete förelåg vid planeringen. Samma förhållande återkom året därpå. Helt visst började Sigtunarörelsen att få anknytning till industrins mer centrala kretsar.

Den utvecklingen avspeglade sig även i sammansättningen av den nya arbetsgivarkommittén, som utsågs med uppdrag att arrangera ett nytt möte. De tidigare ledamöterna Sigrid Göransson och Gustav Kyhlberg försvann och ersattes av Vilhelm Lundvik och Erik Falk.

1928 års möte

I maj 1927 beslöt samkommittén att hålla ett gemensamt möte i början av påföljande år. Arbetsgivarmötet sköts framåt i tiden. Som överläggningsämne fastställdes "Arbetslöshetsproblemet", särskilt aktuellt därför att arbetslöshetsutredningen hade tillsatts i mars 1927. Ett ideellt föredrag klämdes in mellan första och andra dagens arbetslöshetsdebatt.

Ett spørsmål av principiell räckvidd togs upp av Manfred Björkquist vid kommitténs sammanträde i januari 1928. Protokollet:

"På herr Ordförandens fråga om kommittén ansåg att de pågående allvarliga konflikterna inom trävaruindustrien och gruvhanteringen kunde anses utgöra ett hinder för det planerade mötets hållande, framhölls särskilt från herrar Johanssons och Göranssons sida, att man icke borde låta avskräcka sig av dylika konflikter utan fastmer visa, att t.o.m. under sådana situationer representanter för arbetare och arbetsgivare kunde mötas och i Sigtuna samtala om de gemensamma problemen utan personliga spänningar. De bland de övriga kommittéledamöterna, som framhållit en del betänkligheter mot mötet just nu, läto dessa betänkligheter falla, på grund av de uttalade optimistiska synpunkterna; och enades samtliga om att mötet skulle anordnas så som planerats."

Tveksamheten uttrycktes sålunda varken av LO-kassören Johansson eller av Sandvikendirektören Göransson utan farhågorna framfördes från annat håll. Av de närvarande återstår då Björkquist, Öhman, Lindmark och Månsson. Eftersom de tvehågsna var flera finner jag det mest troligt att de var Björkquist och Öhman. De hade naturliga möjligheter till inbördes diskussion. De var mest engagerade i Sigtunarörelsens etiska budskap. De tvekade att länka rörelsens

vidare öden vid ett gemensamt möte, som på grund av gruv- och pappersmasskonflikterna löpte särskilt stor risk att haverera. Men med de noggrant protokollförda försäkringarna från fackföreningsmannen och från industrichefen, i kombination med systemet att handplocka deltagarna, kunde man ta risken att gå vidare.⁴⁹

Från 1928 års möte föreligger flera på vissa punkter utförliga referat, som återger debatten kring arbetslöshetsfrågan. Diskussionen var inte hårt styrd utan kom att röra sig kring industrins och samhällets problem i allmänhet. Arbetslösheten blev inte en huvudsak utan ett symptom på vidsträckt anpassningsproblem. Gösta Bagge inledde talarlistan och gav en bild av det senaste decenniets utveckling inom samhället och inom näringslivet. Han konstaterade, att långsiktiga bestämmande faktorer hade förändrats, i första hand befolkningsutvecklingen, som hade löpt ifrån produktiviteten. Det stela lönesystemet, som kollektivavtal och fackföreningspolitik medfört, hindrade en anpassning av de olika faktorerna på en ny nivå, med arbetslöshet som följd. Det var inte troligt, menade Bagge, att lönenivån skulle kunna sänkas i någon nämnvärd grad, utan lösningar finge sökas på annat håll. Rationaliseringen kunde vara en lösning, om den innebar en sanering av industrin och en ökad produktivitet. En förutsättning var emellertid att skattetrycket inte ökade.

Efter Bagge talade Elis Bosaeus. Hans recept gällde exportindustrin och dess konkurrensförmåga. Genom olika former av subventioner skulle exporten på kort sikt stödjas. Då skulle industrin kunna suga upp de av de arbetslösa, som kunde betecknas som fullgod arbetskraft. För de övriga måste den offentliga sektorn ta ansvaret.

Oskar Hagman avslutade raden av inledningsanföranden. Han höll med Bagge i den allmänna analysen, men ville inte lägga samma skuld på den förda lönepolitiken. Någon lösning hade han egentligen inte:

”Recept till avhjälpande av arbetslösheten äro svåra att utskriya; ett avvaktande och ingripanden, där så ske kan, äro bättre än en genomgripande omvälvning som torde verka som en patentmedicin med surt efteråt.”

Hagman menade, att en viss arbetslöshet, upp till 4—5 %, förmodligen var ofrånkomlig. Därför var det viktigt att frågan om arbetslöshetsförsäkring fick en snar lösning.⁵⁰

Hagmans namn hade varit ett andra-hands alternativ för organisationskom-

⁴⁹ Just arbetarpartens deltagande i 1928 års möte blev av den anförda anledningen föremål för kommunistisk kritik och föranledde en tidningspolemik inte utan poänger. Folkets Dagblad 31/3 1928, svar av Johan Olof Johansson i SocDem 1/4, replik i FD 2/4 1928.

⁵⁰ Bosaeus var verksam inom skogsindustrin (pappersmassa och pappersbruk) och hade utnyttjats för en rad uppdrag inom organisationsväsende och offentlighet. Han var ledamot av arbetslöshetsutredningen. Oskar Hagman var riksdagsman, ledamot av och kanslichef i Arbetsmarknadscommissionen, socialdemokratisk partistyrrelseledamot.

mittén. Helst hade man velat få Wigforss. Man leker gärna med tanken, vad som hade sagts om Wigforss hade haft tid att komma. Just vid denna tid började den socialdemokratiska arbetslöshetspolitiken att omformas.

Diskussionen kom att beröra tre huvudtemata: åtgärder mot arbetslöshet, rationalisering samt, naturligtvis, skiljedomsfrågan. När det gällde hur arbetslösheten skulle bekämpas fick Bosaeus inte mycket medhåll från kollegerna. Oscar Rydbeck formulerade kanske mest pregnant ett alternativ till den statens inblandning, som en subventionspolitik medförde. Det allmänna skulle, menade Rydbeck, genom generella åtgärder se till att industrins utveckling inte hindrades. Därigenom skulle industrin kunna öka produktionen och därmed arbetstillfällena. Helt skulle visserligen inte arbetslösheten kunna avskaffas; den var en naturföreteelse. En viss arbetslöshet, en viss nöd, skulle dessutom verka som en sporre att finna nya lösningar, huvudsakligen då inom ramen för den industriella utvecklingen. Produktionen kunde ökas genom rationalisering, även om den ekonomiska världskonferensens i Genève resolution hade lagt hämsko på den möjligheten.

Tanken att industrin genom rationaliseringar skulle klara arbetslöshetssituationen stöddes av Ekelöf, Egrell och Lübeck. Den senare påpekade dessutom, att ökad produktion kräver ökad konsumtion och därför ett förhållandevis högt löneläge. Dessutom ansåg han, som en konsekvens av att industrins egen förmåga framhävdes, att AK skulle avskaffas, en ståndpunkt som förvisso skaffade honom sympati i vidare kretsar. Olaus Månsson ville ge det allmänna en mer aktiv roll, än att bara bädda för industrin. Stat och kommun måste, menade han, föra en motkonjunkturell politik.⁵¹

Från arbetsgivarhåll visade man en viss enighet om att rationalisering och ökad produktion var ett naturligt sätt att angripa arbetslöshetsproblemet. Det ledde över till en bedömning av rationaliseringens debet och kredit. Man var överens om att rationalisering i en övergångsperiod förmodligen skapade en omställningsarbetslöshet, men i längden, menade Bagge, Rydbeck m.fl., skulle den rationaliserade industrin kunna erbjuda fler arbetstillfällen.

A. O. Carlsson från Götaverken accepterade gärna rationaliseringen medan Månsson ställde sig lite tvekan: rationaliseringens fördelar var inte lika påtagliga som dess nackdelar. Knut Lånström, som då ännu tillhörde SAC, medgav på den syndikalistiska rörelsens vägnar de fördelar som den tekniska utvecklingen fört med sig. Mer negativ var textilarbeterskan Karin Nilsson från Norrköping. Hon hade varit med om tidsstudier, som bara resulterat i nedskärning av ackorden. G. W. Johansson från Gävle ansåg sig kunna slå fast, att de stora arbetar-

⁵¹ Det kan här parantetiskt erinras om att Stockholm från 1927 hade en socialdemokratisk styrelse och att staden i viss mån fungerade som experimentfält för de nya expansionistiska idéerna i den ekonomiska politiken. Olaus Månsson var sedan 1927 styrelseledamot i den socialdemokratiska stadsfullmäktigegruppen.

massorna var "skeptiska" mot rationaliseringen.

Den som talade mest och varmast om rationaliseringens fördelar, var chefen för Nymans verkstäder i Uppsala, Gösta Egrell. Produktionsökning var det bästa botemedlet mot arbetslösheten och vägen gick genom rationalisering. Det gällde då att så effektivt som möjligt utnyttja arbetstiden. Därför skulle arbetsstudier och tidsstudier komma till användning, något som man hade enbart positiva erfarenheter av vid Nymans. Särskilt som — efter vad man kunde bedöma — fackföreningsrörelsen ställde sig i stort sett positivt fanns inget som hindrade en helhjärtad satsning. Därmed var nämligen en förutsättning en god bit på väg mot uppfyllelse. Samarbete mellan arbetare och arbetsgivare var en nödvändighet. Kunde samarbetet byggas ut fanns god grund att tro att svårigheterna skulle kunna övervinnas. På den punkten fick Egrell stöd av bl.a. Ekelöf, som betonade att samarbetet krävde en ny mentalitet hos arbetsgivarna. — Vi ser här hur det tayloriska arvet blandas med den Göranssonska gruppens samförståndssträvanden. Samarbete syftande till effektivisering av den enskilda arbetsinsatsen skulle leda till ny industriell blomstring.

Mot detta argument tvingades Månsson att uppträda som något av slaven på triumfvagnen. Han trodde inte att samförståndstanken var särskilt utbredd bland arbetarna och nämnde som exempel, att ett förslag att ta bort ordet "utsugning" ur partiprogrammet hade fällt.⁵²

Givetvis kunde man vid denna tiden inte undvika att i samförståndsdiskussioner beröra den aktuella lagstiftningen om skiljedom i rättstvister. Olaus Månsson gick in också på den frågan och menade att man nog måste fara försiktigt fram på lagstiftningsvägen, men han tog inte uttryckligen avstånd från dess möjligheter. Det gjorde emellertid G. W. Johansson, som hävdade att ett införande av skiljedom skulle gå mot en enig arbetarklass' vilja. Knut Lånström kunde inte inse hur rättsnormer för avgörande av intressetvister skulle kunna konstrueras eller var man skulle kunna finna de opartiska skiljemännen. I sitt avvisande fick dessa arbetartalesmän stöd av Egrell, medan Gustaf Dalén inte kunde finna annat än att en skiljedom vore fördelaktigt. Dalén var i gengäld benägen att med höga löner köpa arbetsfreden och såg rationaliseringsåtgärder som möjligheten att ändå få ekvationen att gå ihop. Sven Lübeck, däremot, var skeptisk till lagstiftning och skiljedomsverksamhet. Hans erfarenheter som medlare i pappersmassestrejken gav vid handen att förlikningsmannasystemet fungerade valhänt. Parterna kom till diskussion alltför sent med alltför låsta positioner. Klasskampsideologin hade en stor skuld i detta. Samtidigt hade den nya tiden behov av socialt ansvariga

⁵² Månsson syftar då på en motion till 1928 års socialdemokratiska partikongress av Richard Lindström, en motion som samme motionär presenterade och försvarade utförligt i Tiden, efter det att partistyrelsen redan hade avstyrkt den. Formellt föregrep emellertid Månsson kongressbeslutet. (Tiden nr 1, febr. 1928, s. 4 ff.; Partistyr. prot. 6—9/2 1928; SAP:s kongress prot. 1928, s. 301 ff.)

industriledare, som på frivillig väg gav arbetarna insyn i företagets rörelse och skapade en industriell demokrati. För detta mål måste, manade Lübeck, Sigtunarörelsen gå utanför sina egna snäva ramar för att påverka dem som stod industrin nära. Särskilt borde man inrikta sig på skolorna, tekniska skolor, handelsskolor, lärlingsskolor, tekniska högskolan m.fl. Apellen att sprida budskapet ströks under av Egrell, som också lade ett ansvar på Industriförbundet, och av Hammar.

Oscar Rydbeck, som var ordförande under det sista passet, avslutade diskussionen med att hemställa hos de församlade att ge samkommittén i uppdrag att "försöka få fram de på mötet vunna erfarenheterna till ett vidare spridande".

Vilka var då de vunna erfarenheterna och hur förhåller sig de till det program, som Göransson-gruppen ville propagera för med mötet?

Rydbecks redovisade sammanfattning innehåller två moment. För det första kravet på ekonomisk upplysning och skolning som ett led i bekämpandet av arbetslösheten, för det andra uppfattningen om de stora arbetskonflikternas meningslöshet. Bägge de punkterna överensstämde med Göranssons idéer. Det är emellertid osäkert om alla mötesdeltagare var ense särskilt om den sistnämnda punkten. Därför kan det vara av intresse att se den sammanfattning, som Gösta Ekelöf gjorde av första dagens diskussion, en sammanfattning som de övriga mötesdeltagarna hade möjlighet att bemöta.

Ekelöf konstaterade enigheten om att industrin borde klara arbetslöshetskrisen av egen kraft, genom att utnyttja rationaliseringens möjligheter. Detta fordrade emellertid samarbete — en ny företagarmentalitet måste utbildas. Propaganda måste drivas, t.ex. genom Tekniska Högskolan, och man måste ta tillfället i akt och ge den arbetslösa ungdomen särskild utbildning. Ekelöfs maningar korresponderade helt med det synsätt som Göransson-gruppen under hela följden av Sigtunamöten fört fram. Det är intressant att se, hur hans maningar riktar sig till de närvarande arbetsgivarna och akademikerna. Det är dem man skulle påverka, därför att på dem låg ansvaret att ta initiativ till förbättrade förhållanden; av arbetarsidan krävde man bara att de med öppet sinne, dvs. med avsvärjande av den marxistiska klasskampsideologin, gick arbetsgivarna till mötes.

Betraktat på ett mer kortsiktigt plan, kan samförståndstanken sägas ha accepterats av dem, som ansåg att Sigtunamötena i sig var till nytta och borde fortsättas. Till dem hörde Johan Olof Johansson, som i den interna debatten inom arbetarrörelsen framstår som något av en hög.⁵³

Att sprida sitt budskap: förspel till Arbetsfredskonferensen

En viss frejdighet hade präglat mötet i mars 1928 och i slutet av månaden diskuterades offensiva planer. I ett brev till Björkquist analyserade Öhman handlings-

⁵³ T.ex. i reservation till förslaget om driftsnämnder 1923, i motståndet mot kollektivavtalslagen 1928.

möjligheterna. Man kunde utnyttja befintliga organisationer — Öhman nämnde Stockholms Köpmanklubb, där hans bror var ordförande. Han kastade fram möjligheten att ställa samman en broschyr om Sigtunamötena och intentionerna bakom dem. Han angav också, intressant nog för fortsättningen, att Sven Lübeck intresserat sig för det praktiska spridandet av Sigtunaidéerna, även om det inte är känt vad han i detalj förespråkade.⁵⁴

En tidningspolemik vid månadsskiftet mars—april kring Johan Olof Johanssons medverkan stämde möjligen till försiktighet i det politiskt känsliga läget.⁵⁵ Broschyridéen fick falla. Vid ett sammanträde den 25 april tog kommittén ett beslut om vad som skulle kunna karaktäriseras som försiktig, kontrollerad expansion. Kommittén uttalade sig i princip för tanken att arrangera lokala möten i Sigtunarörelsens anda. En förutsättning var då, att det på orten redan fanns intresse för dessa idéer, som t.ex. i Sandviken. Att ordna ett möte i Norrköping, däremot, varifrån ingen industriledare varit med i Sigtuna, ställde sig kommittén tveksam till.

K. F. Göransson tog fasta på tanken på ett lokalt möte och vidtog förberedelser för att ordna ett sådant i Gävletrakten. Han tog kontakt med landshövdingen, Sven Lübeck, och med handelskammaren i Gävle, vars sekreterare tidigare varit med i Sigtuna.⁵⁶ Men så inträffade något som ändrade planerna. I sin rapport skrev Göransson:

”Sedan Landshövding Lübeck blivit statsråd, kom frågan in på ett något annat plan, i det han gärna såge, att Gävlemötet kunde läggas som en förelöpare till det av honom under hösten planerade stora mötet.”

Göransson samtyckte till att låta Gävlemötet bli ett provmöte inför arbetsfredskonferensen. Därmed påverkades förberedelsearbetet. Han böjde sig för Lübecks önskemål, att det prästerliga inslaget ytterligare skulle tonas ned. I ett brev till Öhman förklarade han

”... jag fattade, att han ansåg det oklokt, att just vid detta tillfälle, då konferensen för första gången skall föras ut i det praktiska livet, riskera, att man i arbetsgivarkretsar skulle missuppfatta saken och tro, att det vore idealism utan solitt fotfäste i det ekonomiska livets hårda verklighet.”⁵⁷

Förändringen i förhållande till Göranssons taktik är uppenbar. I bägge fallen fruktade man en oförmedlad kollision mellan ett mer ideellt budskap och en förment krassare samling mottagare. Göransson sökte bevara programmet och

⁵⁴ Öhman—Björkquist 24/3 1928.

⁵⁵ Se not 49.

⁵⁶ Följande bygger på en rapport av Göransson, dagtecknad 5/12 1928, förmodligen avsedd för kommittésammanträde den 8/12.

⁵⁷ Göransson till Öhman 6/11 1928.

välja vilka han ville påverka. Lübeck var tvungen att arbeta med den mest hårdflirtade publiken — bl.a. Arbetsgivarföreningen — och måste därför göra strykningar i programmet.

Gävlemötet förbereddes vid en liten konferens den 17 oktober, då förutom Göransson och Öhman fem framstående lokala representanter för arbetare och företagare var med.⁵⁸ Denna kommitté bestämde tid och program för mötet.

Sammankomsten den 10 november i Gävle Stadshus tycks ha gått fryntligt till. Varvad med kaffedrickande och superande pågick diskussionen till sena kvällen. Inledningsvis talade Sven Lübeck, följd av K. F. Göransson och, som ersättare för Johan Olof Johansson, Axel Frydén. De, som diskuterade, var till antalet 22 stycken, fördelade på sex "fristående", 8 arbetare och 8 arbetsgivare. Bland arbetarrepresentanterna lägger man, i ljuset av vad som inträffade under det kommande decenniet, särskilt märke till dåvarande sågverksombudsmannen August Lindberg.⁵⁹

Tyvärre säger Göranssons promemoria ingenting om hur de närvarande arbetarrepresentanterna bedömde mötet. Däremot meddelas att flera arbetsgivarrepresentanter

"uttryckt sitt intresse för saken och sin glädje över mötets lyckliga förlopp liksom ock sin tilltro till att framtida möten av samma slag böra vara av nytta."

Denna ensidiga redovisning av de församlades reaktion behöver inte innebära annat än en återspeglning av Göranssons eget intresse, som i första hand avsåg att missionera inte bland arbetare utan bland arbetsgivare. Vad man egentligen avhandlade förtäljer rapporten inte.

Det är egentligen svårt att avgöra vilken funktion detta förmötet skulle ha. Den stora Arbetsfredskonferensen var redan beslutad. Möjligen kan "för-förmötet", den 17 oktober, i positiv riktning påverkat beslutet om arbetsfredskonferensen, men i det fallet måste direkta kontakter med LO respektive SAF betytt det mesta. Gävlemötet i november skulle då i stället ha inneburit en generalrepetition för arrangörerna, en exposé av de olika sidornas argumentation, en test av framkomliga vägar för fortsättningen, närmast den stora konferensen.

⁵⁸ De närvarande var överingenjör Sixten Sandberg, red. N. S. Norling, Gustaf V. Johansson, red. Axel Frydén, Sven Marin. Norling var utgivare av Arbetarbladet, ledamot av FK, tidigare ordf. i arbetarkommunen i Gävle, skulle ett par år senare bli ordf. i stadsfullmäktige. Frydén var ekonomichef på Arbetarbladet, kommunalt engagerad, ledamot av partistyr. SAP.

⁵⁹ Fristående: Sven Lübeck, Gösta Ekelöf, kyrkoherde Oscar Hedberg, Sven Marin, K. E. Öhman, Olle Ekblom.

Arbetsgivare: J. Davidsson, Hofors, K. F. Göransson, Axel Leman, Forsa, Axel Löf, Falun, Wald Meyer, Gävle, W. Nisser, Grycksbo, Gunnar Sundblad, Iggesund, W. Tham, Söderhamn.

Arbetare: Axel Frydén, riksdagsman C. J. Högström, Sandviken, Gustaf V. Johansson, August Lindberg, Gävle, N. S. Norling, landstingsman Valfrid Stenman, Sandviken, Sven Söderberg, Gävle samt Ludvig Hellström, Gävle (Hellström styrelseledamot i Sågverks, Söderberg ordf. i metall avd. 2).

Sammanfattningsvis kan följande konstateras. Sven Lübeck, som varit med om Sigtunamötena 1927 och 1928, hade särskilt vid det senare mötet entusiastiskt talat om nödvändigheten att föra ut rörelsens budskap till en vidare krets. Som nybliven socialminister grep han det enastående tillfället att ta initiativ till ett möte i samma anda, men av mångdubbelt större mått. I förberedelsearbetet anknöt han direkt till, och utnyttjade Sigtunarörelsens erfarenheter och arrangemang.

Helt givet innebar de göranssonska tankarna, som de utformats vid Sigtunamötena, en politiskt/taktiskt lämplig kontrast till den ekmanska, impopulära lagstiftningen. Samtidigt står det klart, att Sigtunamötenas tankegångar på ett positivt sätt påverkade och formade Lübecks arbetsfredspolitik.

Sigtunarörelsen förde fram till arbetsfredskonferensen men hänsynen till ”den stora konferensen” förändrade även förutsättningarna för Sigtunamötena. I samma brev till Öhman, som citerats ovan, gav Göransson uttryck för sin beslutsamhet att driva Sigtunarörelsen längs dess eget spår, eventuellt parallellt med den officiella fortsättningen av arbetsfredskonferensen. Han såg det som en försäkring för att tanken skulle föras vidare även om ”den andra linjen skulle köra på sned”. Göransson överskattade, skulle det visa sig, Sigtunarörelsens självständiga livskraft.

Sigtunarörelsen fortsatte: nytändning eller evakueringsprogram

Redan veckan efter arbetsfredskonferensen möttes samkommittén. Ett nytt Sigtunamöte på våren 1929 förbereddes, men kommittén var osäker om framtiden. Mycket berodde på hur den kommande arbetsfredsdelegationen skulle se ut och arbeta. En arbetsfördelning skisserades, så att det officiella arbetet skulle inriktas mot de praktiska åtgärderna och Sigtunarörelsen skulle kunna återgå till att på ett mer ideellt plan propagera för ”samförståndets idé”.

Valet av diskussionsämne för 1929 års möte visar också hur beroende de kommitterade var av de intryck man fått under arbetsfredskonferensen. Man frångick det förslag som vårens kommittémöte satt upp och tog som huvudämne ”Arbetsfredskonferensens lärdomar”. Valet demonstrerade en vilja att få Sigtunarörelsen att surfa på arbetsfredskonferensens optimistiska efterdyningar. Samtidigt fanns ett återhållande element, som kom fram i ett brev från Oscar Rydbeck till K. E. Öhman.⁶⁰ Rydbeck ville att Sigtunarörelsen skulle ligga lågt, för att inte störa den officiella fortsättningen i arbetsfredsdelegationen:

”Man får noga akta sig för att banalisera dessa mycket viktiga frågor genom ett alltför tätt dryftande av desamma. Då få de lätt något av jargon över sig, och aldrig så goda synpunkter kunna komma att verka uttraggade.”

⁶⁰ Rydbeck—Öhman 22/12 1928.

Försiktighet präglade även samkommitténs inställning till fortsatta lokala möten. Man insåg väl behovet, men ville hellre se möten i Sigtuna där man hade större kontroll på situationen. Att man därför inte helt hade övergivit den expansiva tanken återspeglas i de förslag till inbjudningar som lades fram. Där återfinns ett par arbetsgivare från Norrköping, som tidigare utpekats som en vit fläck på rörelsens operationskarta.

De praktiska svårigheterna började snart att torna upp sig. Det till april planerade mötet sköts på framtiden. Ett lakoniskt per-capsulam-protokoll konstaterade att flera av kommitténs ledamöter var upptagna de avsedda dagarna.⁶¹ Vid ett nytt sammanträde i mitten av september beslöt kommittén att mötet skulle hållas först i början av 1930 och med ett program som inte berörde arbetsfredsdelegationens område.⁶² Men inte heller då blev mötet av. I bekymrad ton sände Björkquist en inbjudan till de kommittéerade att diskutera rörelsens framtid. Protokollet från det sammanträdet den 12/2 1930 återger delar av Björkquists försök att omformulera rörelsens mål:

”... man mer och mer känt nödvändigheten att ytterligare fördjupa hela vår inställning till problemen, och nödvändigheten att tränga in i... näringslivets metafysik eller filosofi. . . .

Vad det framför allt vid våra konferenser gällde, var tillvaratagandet av de rent mänskliga synpunkterna, hävdandet av människans värde och djupaste bestämmelse även inom arbetslivet. Det gällde att överhuvud övervinna den inre splittringen i vår kultur genom att söka en tillfredsställande rangordning mellan livets värden. Produktionen får icke vara ett självändamål.”

Citatet återspeglar strävan att koppla loss från det problemområde som sysselsatt rörelsen under så lång tid, men som nu av olika skäl inte längre lämpade sig att bearbeta. Det gällde att finna ett berättigande vid sidan av det officiella arbetsfredsarbetet. Omorienteringen gick åt det etiska hållet och de ideella värdena i produktionslivet blev åter en förgrundssak. Efter en rad organisatoriska förvecklingar hölls äntligen ett gemensamt möte i december 1930.⁶³ Programmet innefattade ett etiskt föredrag av Manfred Björkquist, föredrag om ”Maskinen, jäktet och kulturen” av Axel F. Enström och av Rickard Lindström, samt slutligen ett anförande av folkskoleinspektoren Karl Nordlund, ”Arbetskoletanken”.

Enströms anförande var hållet i lätt ton och formade sig till ett försvar på varje punkt för den maskinella kulturen, för den västerländska industriella livsstilen och för ingenjörernas plats i samhällsbyggandet. Rickard Lindström instämde i det väsentliga i Enströms resonemang, men lade till synpunkter på rationalise-

⁶¹ Protokoll per capsulam 2/4 1929.

⁶² Protokoll 17/9 1929.

⁶³ 12—13 dec. 1930; Från 1930 års möte föreligger manuskript av Axel F. Enström och skiss till manus av Richard Lindström, diskussionsprotokoll från den första och halva den andra dagen samt ett utkast till PM om de avslutande förhandlingarna.

ringens negativa effekter för arbetarna. Rationaliseringen dödade arbetsglädjen då den anställde blev en allt mer stereotyp kugge i maskineriet. Detta kunde motverkas på två sätt, dels genom ökat medinflytande i företagets angelägenheter, dels genom tillfälle till en rikare fritid. Slutligen krävde rationaliseringen ökade socialpolitiska insatser för att möta de ökade riskerna för olycksfall och arbetslöshet.

Diskussionen innehöll lika lite som de nämnda föredragen några sensationer. Tvärtom gör 1930 års möte ett uddlöst intryck, med kåserande inledningar och korta småprat till diskussioner. Man kan lätt förstå, att Harald Nordensson i resonemang om det fortsatta arbetet ansåg det meningslöst att pressa fram möten. Man skulle vänta till dess man hade något som kändes angeläget att diskutera.

Som en reaktion mot menlösheten, men av ett positivare slag, ter sig Lübecks inlägg. Han betonade att Sigtunamötena måste fortsätta och fungera som pådrivande i det samhällseliga arbetet. De frågor han ansåg borde tas upp var väl så kontroversiella: § 23, tredje mans rätt, bostadsfrågan, arbetslöshetsförsäkring m.m. Det är påfallande vilken stor roll Lübeck tillmätte diskussionerna på Sigtuna. Erfarenheterna från arbetsfredsfrågan var goda — arbetsfredskonferensen framstod ännu i slutet av 1930 som en framgång. Lübeck ville emellertid inte begränsa ämnena för överläggningar till sådana frågor som direkt och huvudsakligen angick parterna på arbetsmarknaden, utan ville få till stånd ett informellt och fritt meningsutbyte även om andra konkreta problem. Samtidigt skulle, såvitt man förstår, karaktären av partssammanträde bestå. Diskussionerna skulle föras av individuellt inbjudna personer, valda så att olika intressen och maktgrupper företräddes. Lübecks ambitiösa program förblev emellertid en utopi. Händelser inträffade, som innebar alltför stor påfrestning på samarbetsviljan.

I maj 1931 ägde tragedin i Ådalen rum. Den föranledde arbetarsidan att dra tillbaka sina representanter i arbetsfredskommittén. Ådalshändelserna och depressionens andra följdverkningar försvårade samförståndssträvandena även i Sigtunarörelsens regi. Vid samkommitténs möte i november togs sammanbrottet för arbetsfredskommittén visserligen som en utmaning och kommittén ansåg att Sigtunamötena hade ökat i betydelse. Men de tunga arbetarrepresentanterna lyste med sin frånvaro: varken Johan Olof Johansson eller Olaus Månsson var närvarande.⁶⁴

Den sålunda reducerade kommittén beslöt att anordna ett möte 1932 kring temat "Den nuvarande världskrisen, dess förutsättning och innebörd". Inom den ramen skulle rymmas föredrag om kulturkrisen, näringslivets/kapitalismens kris, rationaliseringens konsekvenser och ungdomsarbetslösheten.

Denna gång var svårigheterna att genomföra det planerade övermäktiga. De tidigare mötenas praktiske primus motor, sekreteraren K. E. Öhman, började

⁶⁴ Samkomm. möte 13/11 1931.

Tabell 1. Antal mötesdeltagare, fördelade på kategori.

År	3	4	5	6	7	8	0	Summa
Arbetsgivare	11	18	6	7	11	8	7	68
Arbetare	—	—	10	11	—	10	12	43
Övriga	15	27	12	22	31	20	20	147
	36	45	28	40	42	38	39	258

svikta och kunde inte driva förberedelserna med samma fermitet som tidigare.⁶⁵ Ännu mer betydde emellertid de allt mer spända relationerna på arbetsmarknaden och utbrottet av pappersmassekonflikten. Denna gången tog Johan Olof Johansson inte risken att gå till ett samförståndsmöte mitt i stridens hetta. I stället besvarade han kortfattat Öhmans cirkulärbrev med bland annat följande besked:

”Tyvärr måste jag också utträda ur kommittén, då jag dels saknar tid, dels också tycker mig finna att arbetet kommit att på något sätt stanna utav . . .”⁶⁶

Inte nog, följaktligen, med att det planerade mötet inte blev av, utan samkommittén rämnade också. Visserligen ställdes i utsikt att hålla mötet i juni, men inte heller det blev av. Bara några få försök att hålla rörelsen vid liv återstod. I december möttes Öhman, Björkquist, Nordensson och Ekelöf för att diskutera hur fortsättningen skulle te sig. De beslöt retirera och att planera ett möte mellan bara arbetsgivare och akademiker. Tiden var alltför riskfylld för annat. Ett kommittéprotokoll från 23 mars 1933 under förberedelser av ett sådant möte är det sista livstecknet från Sigtunarörelsen för möten mellan arbetsgivare, akademiker och arbetare.

Deltagarna i Sigtunamötena

En mängd människor deltog i Sigtunamötena. Sammanlagt rörde det sig, enligt tillgängliga listor, om 211 personer, fördelade på de sju mötena.

Det totala antalet deltagare, 258, fördelat på de deltagande personerna, 211 stycken, ger vid handen att varje person i genomsnitt deltog i 1, 2 möten. Den uppgiften indikerar, att kontinuiteten inte var påfallande i personsammansättningen. Vid ett närmare studium visar det sig emellertid, att en kärngrupp återkommer vid flertal tillfällen, kompletterade med strögäster. Av de 211 representanterna deltog 78 bara en gång, 30 bara två gånger. Dessa beräkningar skall emellertid inte föras för långt. Mötena är sinsemellan inte jämförbara, vare sig vad gäller antal deltagare eller förekommande kvoteringar. Kärngruppen sällas

⁶⁵ Öhman till kommittén februari 1932.

⁶⁶ Johansson—Öhman 16/2 1932.

lätt nog ut ändå, och den överensstämmer, naturligt nog, till stor del med de fungerande kommittéerna.

Bland arbetsgivarna har endast en deltagit i alla sju mötena, nämligen K. F. Göransson. Jämte honom framstår Harald Nordensson med 5 möten och kommittéaktivitet som särskilt intressant. Till kärngruppen kan också vara idé att räkna J. J. Gibson under de första mötena; han blev sedan förhindrad av sjukdom och pensionerade sig. P. S. Graham förekommer också i början, men försvinner sedan av okänd anledning. Metallverkens chef Erik Falk, Götaverkens Hugo Hammar och bankdirektören Oscar Rydbeck framstår också som särskilt intresserade; även om de två sistnämnda var förhindrade vid ett flertal möten, så hörde de av sig för att markera sitt intresse. Industriförbundets Vilhelm Lundvik kommer senare in men finns med till slutet.

Bland arbetarna var endast Olaus Månsson med på samtliga fyra möten och framstår jämte Johan Olof Johansson som stöttepelare. Flitiga var också syndikalist Knut Lånström, träarbetaren Gustaf Sund och textilarbeterskan Karin Nilsson. Den sistnämndas kyrkliga engagemang — hon var aktiv inom Missionsförbundet — kan ha bidragit till hennes intresse. Månsson, Lånström och Sund var tidigare folkhögskoleelever på respektive Birkagården, Sigtuna och Brunnsvik och hade förmodligen på den vägen kommit i kontakt med Sigtunagruppen. Anknytningen till ABF är likaså vanlig bland arbetarrepresentanter.

Vid sidan om Johansson, Karlbom och Lindahl var inga representanter aktiva på ett centralt fackligt plan. Däremot synes ett flertal aktiva i det lokala fackliga arbetet. De flesta tycks ha tillhört SAP. Av dem, om vilka biografiska uppgifter föreligger, uppges endast Lånström tillhöra en annan politisk organisation. Han hörde för övrigt till den grupp syndikalister som 1928 gick över till SAP.

Den ende rikspolitikern var Oscar Hagman, men flera av de övriga var kommunalpolitiskt engagerade.

Ser vi slutligen på gruppen ”övriga”, dit akademiker, personalarbetare och teknologer m.fl. udda grupper förts, framstår även där en markerad kärngrupp. Dit hör — givetvis — Beskow, Björkquist och Öhman, som var med alla gånger. De var initiativtagare och de praktiskt ansvariga. Den ungyrkliga bakgrunden är redan redovisad. Till dessa sällar sig, på nästan samma grunder, Sigrid Göransson och rektorn för Jakobsbergs folkhögskola Karl Petander. Kerstin Hesselgren, fabrikkssystem på Tobaksmonopolet Hertha Svensson, yrkesinspektisen Ida Fischer och Gösta Ekelöf hörde till dem som bar upp verksamheten. Bland särskilt ofta sedda präster märks ärkebiskopen, Nathan Söderblom, komministern Gustav Kyhlberg samt föreståndaren för svenska kyrkans lekmannaskola i Sigtuna, John Melander. En viktig kontakt med de sociala myndigheterna och ämbetsmannavärlden torde byråchefen i Socialstyrelsen, Arthur Molin, ha varit. Jämte sedermera rektorn för KTH, Tore Lindmark, hölls en kontakt till industriella och teknologiska kretsar genom Axel F. Enström och, likaså viktig i det

sammanhanget, Sven Lübeck.

Till dessa, som så småningom visade sig antingen delta i planeringen eller bli stamgäster, kom vid varje möte ett antal mer tillfälliga deltagare. Rekryteringen av dessa var föremål för mycken omsorg från organisationskommitténs sida. Förslagslistor gjordes upp av de olika gruppernas representanter i kommittén för den egna gruppen. Beslut om vilka som skulle inbjudas fattades sedan av kommittén i dess helhet.

Principerna för inbjudan kunde variera något. För det första bör påpekas, att det egentligen rörde sig om två olika serier av möten, tre arbetsgivar- och fyra gemensamma. För de sistnämnda förekom en kvotering av deltagarantalet, så att lika många arbetsgivare som arbetare skulle vara med. Det färre antalet platser för varje kategori, liksom den större risken för ödesdigra sammandrabbningar ledde till en större försiktighet från de kommitterades sida vid valet av arbetsgivare. Man såg gärna att de som kom hade en inställning till samarbetsfrågorna som överensstämde med kommitténs egen. Vid de rena arbetsgivarmötena var behovet av försiktighet mindre, interna motsättningar inom arbetsgivargruppen skulle inte äventyra samarbetsmöjligheterna med andra grupper. I stället fick då den expansiva tanken, missionärsinstinkten, ta överhanden och man prövade vinna nya proselyter. 1923 och 1924 års möte blev en utmönstring av främst den hårdare SAF-linjens företrädare till förmån för den av K. F. Göransson företrädda "uppfostran genom dialog"-filosofin. Denna exponerades till en ny krets vid 1927 års möte, då bland annat Lübeck och Lundvik attraherades.

Vad gällde urvalet av arbetare till mötena återfinns en stor del av övervägandena inte i det nu genomgångna materialet. Arbetarinslaget i dessa möten var ju en frukt av den särskilda serien av möten mellan akademiker och arbetare, som försiggick på vårarna varje år mellan 1922 och 1940. Protokollen från den sviten av möten har jag inte sökt tillgång till — de tycks ha fungerat så oberoende av de gemensamma mötena i allt utom personrepresentationen. Inför det sista mötet uttalade Göransson som en möjlighet att välja arbetare från arbetsplatser, där man visste att cheferna var positivt inställda till Sigtunarörelsens strävanden. Det vill också synas som om man i flera fall även tidigare valt på det sättet. Det gäller t.ex. arbetarna från Sandviken/Gävle (Göransson) och från Göteborg (Göta-verken/Hugo Hammar). Även denna princip kan ses som ett utslag av försiktighet men dessutom som försök att påskynda upprättandet av förtroliga förbindelser på det lokala planet. Intressant är att se, hur Karin Nilssons berättelser om de svåra förhållandena i Norrköping ledde till en särskild rekryteringsdrive på den regionen inför 1930 års möte.

För gruppen av övriga är det vanskligare att finna några trender i urvalet. Det gick kanske i högre grad än i de andra fallen på personliga förbindelser och på de individuella företrädena. Vissa grupperingar fanns dock. Präster skulle vara representerade, teknologer skulle, från 1925, finnas med, personalarbetare likaså.

Exempel finns på att föreslagna personer utmönstrats vid kommittédiskussionerna, därför att deras allmänna uppfattning inte överensstämde med Sigtunarörelsens. Således medgav den individuella rekryteringen krav på konformism med rörelsens allmänna syften.

Konformism var annars en närmast diskvalificerande egenskap för dem som skulle vara med på mötena. Rörelsen ställde som absoluta krav, att diskussionerna fördes av fria, obundna människor, utan parti, klass eller facklig styrning.

Sigtunamötena. Sammanfattning och några observationer

Upprinnelsen till Sigtunamötena mellan akademiker och arbetsgivare och mellan arbetare, akademiker och arbetsgivare låg i unglyrkörörelsens strävan att få kontakt med de till industrialiseringen knutna folkgrupperna. Positiv till dessa strävanden var en krets kring syskonen Göransson i Sandviken.

Från början var avsikten att samla ett möte med representation från alla tre aktuella grupper, men planen strandade på Arbetsgivarförbundets motstånd. De första två mötena hölls därför med enbart arbetsgivare och akademiker. Då konfronterades två skilda arbetsgivarstrategier mot varandra. Den ena, företrädd av SAF-generalen von Sydow, bevakade strängt gränsen för samverkan med arbetarparten. Förhandlingar i fördelningsfrågor accepterades men samverkan kring produktionsfrågor avvisades absolut. Den andra linjens talesman var K. F. Göransson, som höll större möjligheter öppna till lokalt samarbete, information och medinflytande i en rad frågor. SAF-linjen isolerades och skars av från inflytande och vägen öppnades mot "det stora mötet" med arbetarrepresentation.

Sigtunamötena hade blivit en plattform för kretsen kring K. F. Göransson. Samtidigt hade emellertid (ung-)kyrkogruppen kring Manfred Björkquist intressen i rörelsen. Det kristet-etiska inslaget fick vika i konkurrensen med Göranssons praktisk-sociala. Inför arbetsgivarmötet 1927 knöts nya kontakter till industrin och dess organisationer. Dessa innebar att Sigtunarörelsens idéer uppmärksammades i vidare och inflytelserikare kretsar. Genom ett succéartat möte på våren 1928 framstod Sigtunarörelsen som ett användbart alternativ till konfrontationen mellan arbetsmarknadens parter. De erfarenheterna tog socialministern Sven Lübeck fasta på vid regeringstillträdet på hösten. Samförståndstanken, som Göransson drivit i Sigtunamötena allt sedan 1923 hade därmed accepterats och drevs vidare inom officiella, partssammansatta organ. Det var en triumf för Sigtunarörelsens ansvariga.

Samtidigt innebar den utvecklingen, att samförståndstankarna framstod som ett förbrukat kapital i Sigtuna. En nyorientering var nödvändig. Manfred Björkquist såg därvid en möjlighet att på nytt aktualisera en mer ideell linje. Under trycket av den ekonomiska depressionen och de dramatiska händelserna i dess spår förlorade emellertid samförståndstanken i genomslagskraft. Samkommittén rämnade

och intresset var inte tillräckligt för att hålla rörelsen vid liv med den mer ideella inriktningen.

Den föreliggande undersökningen visar på förekomsten av en rak utvecklingslinje, en strävan till samförstånd, mellan 20- och 30-talet. Det har gått att visa, att Wigforss 1924 hade fog för sin uppfattning, att det på arbetsgivarsidan fanns de, som hade en mer positiv syn på den industriella demokratins möjligheter än von Sydow. Det har gått att visa, att gruppen kring Göransson och Sigtunamötena växte i styrka och inflytande med arbetsfredskonferensen som kulmen. Fortfarande kvarstår emellertid problemet, att förbinda den utvecklingen med Saltsjöbadsavtalet.

Problemställningen var hela tiden densamma. Arbetsfreden skulle vinnas genom att bägge parter enades om att produktionen var ett primärt intresse. För att nå denna enighet och för att nå en ökad produktion krävdes arbetsgivarnas eftergifter i inflytandefrågan och fackföreningarnas medverkan till rationaliseringen. Kopplingen av områdena återfinns i utredningen om industriell demokrati från 1923, i arbetsfredskonferensens debatter och arbetsfredsdelegationens rapport. Den avspeglas i det sena 40-talets samarbetsavtal om företagsdemokrati och arbetsstudier.

Den fackliga politiken, inom vars område besluten på hithörande fält ligger, har visserligen till stor del styrts av organisationernas taktiska och strategiska överväganden. Så får t.ex. hotet om statlig intervention i mitten av 1930-talet sägas ha utlöst strategiska motdispositioner från huvudorganisationernas sida, som ledde fram till Saltsjöbadens förhandlingsborg.

Organisationernas politik kan emellertid inte ha förts utan samband med mål- och medelsföreställningar på lägre nivåer. För arbetsgivarsidans del innebär det, att den större öppenhet, den gradvis ökade benägenheten hos SAF att acceptera diskussioner och rent av förhandlingar om ett vidare spektrum av frågor hänger samman med delägarnas föreställningar om företagsledningens teoretiska mål och medel.

1900-talets första decennier medförde en gradvis ökad teoretisk medvetenhet i företagsledning.⁶⁷ De kraftigaste utländska impulserna bar prägeln av en modifierad taylorism, kännetecknad av en stark ökning av den personliga effektiviteten parad med övertygelsen att lönedifferentiering var det enda verksamma incitamentet i arbetet. Lönenivån var den enda förhandlingsbara beröringspunkten mellan arbetare och arbetsgivare. Vi finner i det föreliggande materialet den ståndpunkten tydligast företrädd av Erik August Forsberg — en av den svenska rationaliseringsrörelsens pionjärer. Även von Sydow får anses ha tagit starkt intryck av det tayloriska synsättet.

⁶⁷ Se mitt avhandlingsavsnitt "Bakgrunden till den svenska industriella rationaliseringsrörelsen under mellankrigstiden", stencil mars 1975. Kris och krispolitik.

Mot honom stod K. F. Göransson som representant för en annan uppfattning. Göransson är förankrad i en äldre tradition av patriarkalisk företagsledning. Den patriarkaliska företagsledningen hade utvecklats i brukssamhällenas miljö men togs även upp i nyare företag, där bolag och samhälle ofta var ett. Den förenade ett utpräglat ansvar för de anställda med ett starkt krav på lydnad. Den var därmed tveklöst mer öppen för de sociala problemen än tayloristerna var. Den medförde en större vana att möta motparten för att lösa problem i en vidare ram och ett erkännande att relationerna mellan arbetare och arbetsgivare rymde andra krav än strikt ekonomiska. Den innebar en vana att hantera frågor som rörde arbetarna som människor och inte som maskiner. Vanan behövde däremot inte medföra någon större grad av tillmötesgående av de anställdas krav. Men det viktiga var att man accepterade bredare kontaktytor mellan parterna.

K. F. Göransson gjorde sig vid Sigtunamötena till tolk för åsikten att samverkan över vidare områden skulle medföra arbetsfred. Hans tankegångar, vars representativitet naturligtvis är en lika svår som nödvändig sak att avgöra, presenterades för en större krets inte bara vid arbetsfredskonferensen utan även i tryck, t.ex. i broschyren "Samförstånd mellan företagare och arbetare" från 1928. Tio år senare återkom Gösta Ekelöf till samma idéstoff i en artikelserie under rubriken "Den nya patriarkalismen".⁶⁸

Under 1930-talet hade impulser från den internationella arenan börjat få inflytande. Det nya system av företagsledningsteorier lanserades, som går under benämningen "human relations" och som till en början knöts till den australienske/amerikanske psykologen Elton Mayos namn.⁶⁹ Mayos viktigaste insats var att påvisa ofullkomligheten i den tayloriska förutsättningen om den individuella lönedifferentieringen som företagsledningens viktigaste styrinstrument. Genom uppmärksammade experiment kunde Mayo påvisa gruppbildningar bland arbetarna med inbördes solidaritet och normer som immuniserade dem mot ekonomiska incitament. Mayo demonstrerade att relationen mellan företag och anställd måste byggas ut och ansvarsfördelning, miljöfaktorer och gruppdynamik beaktas. Mayos empiriska utgångspunkt, Hawthorne-experimenten, utfördes under första hälften av 30-talet. Mayo deltog med en rapport till den VI internationella kongressen för rationell organisation, som hölls i London 1935 och bevistades av ett 30-tal svenskar, däribland flertalet av den svenska rationaliseringsrörelsens förgrundsfigurer. Mayos rapport väckte stor uppmärksamhet och publicerades året efter i tidskriften *Affärsekonomi*.⁷⁰ Rapporterna i bokform kommer emellertid först mot slutet av 30-talet och början av 40-talet.

⁶⁸ *Affärsekonomi* nr 11, 1938. Ekelöf, "Människan som produktionsfaktor och den industriella befälsföringen".

⁶⁹ För en översikt över Mayos insats se t.ex. *J. A. C. Brown* "Arbetslivets psykologi", 1963.

⁷⁰ För en redogörelse av konferensen 1935 se *Affärsekonomi* nr 12/1935. För Elton Mayos artikel, *Affärsekonomi* 9/1936.

Utän att vilja hävda någon avgörande direkt påverkan i någöndera riktningen vill jag påstå, att den tradition av patriarkalisk företagsledning, som fanns i Sverige och vars modernare utlöpare K. F. Göransson representerade, var ett fundament för samförståndstanken inom industrin av ett slag som i högre utsträckning än taylorismen kunde möta den moderna tidens krav. Uppfattningen om överensstämelsen mellan de idéer som här kallats Göranssons och de idéer som internationellt förs till human relations school befästs vid studiet av några sentida omdömen om den senare. Kevin Hawkins skriver i sin bok "Conflict and Change, Aspects of Industrial Relations" på följande sätt om "Human Relations":⁷¹

"Industry had, in short, become 'dehumanized'. The remedy was clear—workers must be treated as human beings and managers must recognize their individual traits and characteristics. . . ."

"Industrial relations was thus viewed as primarily 'a matter of psychology . . ."

"On the one hand, management was urged to inculcate in the workers a *sense* of ownership . . .

On the other hand, workers was also viewed as irrational creatures with an almost child-like mentality . . ."

...

"Writers . . . accorded the foreman a strategic position in the day to day management . . ."

"One may readily appreciate, therefore, how the 'human relations' concept of 'industrial democracy' differed from that of Taylor. Scientific management assumed that industry was concerned primarily with producing goods and making money. Conflict arose over the distribution of the wealth produced simply because the absolute size of the product was too small . . . The human relations school, on the other hand, denied that people came to work primarily in order to make money. Worker motivation, far from being concerned exclusively with the maximization of monetary rewards, was essentially emotional, related more to the norms of the work group and the working environment than to the cost of living index. . . ."

"The early exponents of the 'human relations' view tend to denigrate or ignore the role of collective bargaining in the resolution of industrial conflict. . . ."

Elementen känns väl igen. Ingen inskränkt betoning av fördelningsfrågorna, samhörighet kring företaget, uppfostrans betydelse, arbetsledarnas viktiga roll, skepsis mot organisationer och förhandlingssystem. Den idémässiga samhörigheten mellan 'human-relation' — efterkrigstidens kanske viktigaste idéströmning på det industripsykologiska fältet — och de Göranssonska idéerna är ställd utom tvivel.

Arbetsfredskonferensen har hittills setts som ett huvudsakligen taktiskt betingat arrangemang av högerregeringen 1928. Här har dess förankring i en modern idébildning om företagsledning och relationer på arbetsmarknaden kunnat demonstreras. Dessa idéers uppenbara livskraft under de följande decennierna i form av

⁷¹ Bristol 1972, s. 31 ff.

”human relations” gör det angeläget att pröva om inte även 30- och 40-talens huvud- och samarbetsavtal bör ses som frukten av idébildningen på företagsledningens teoretiska plan.

The industrial peace discussions in Sigtuna

At the end of November 1928 some 200 people, including representatives from the large labour market organisations, gathered for a conference arranged by the government. The intention was to debate openly what could be done on a voluntary basis to ensure peaceful relations on the labour market. This industrial peace conference has generally been understood by scholars as being a tactical measure, without any real prior history and without any special consequences.

In the present essay the conference is seen as the expression of a stage in the growth of cooperation and understanding—“the spirit of Saltsjöbad”—which characterised the Swedish labour market since the mid-1930s. The study of the pre-history of the conference, its work and results, shows that the conference must be ascribed a significance beyond that of political propaganda.

The conference appointed a delegation to formulate standpoints and recommendations. Questions involving serious differences of opinion were to be avoided. The recommendations were based on free will; compulsion and state influence were rejected.

The main theme of the conference had been co-influence, rationalisation and concord. The delegation issued a report containing clear standpoints from the Employers' Association and the Confederation of Trades Unions which implied a rapprochement on issues where opinions had previously differed widely. The delegation was clearly in favour of extending the sphere of activity of the trades unions, which meant a relaxation of the infamous § 23 (later § 32) which guaranteed an employer the right to employ and dismiss labour and to lead and allocate work. On the question of rationalisation, both sides stated their positions simultaneously for the first time. The TU admitted the necessity of rationalisation, accepted short-term unemployment as its price, and shouldered responsibility for its continued effectualisation. The employers recognised the workers' right to information and to a share of the profits of rationalisation, and emphasised that the employer ought to take greater responsibility for his labour force in the process of rationalisation.

Uncontroversial recommendations for voluntary action by the organisations themselves: a modest result by present-day standards. Yet the very form of the report was a step along the way towards common value norms on which the spirit of Saltsjöbad was subsequently based. The employers' recognition of the workers' right of participation in the company was exchanged for the workers' rejection of the class struggle and acceptance of rationalisation. Not a bad result, in relation to the point of departure of the conference—to see what could be done on a voluntary basis.

In the search for the pre-history of the conference, previous research earmarks three factors that may have affected the origin and shaping of the conference. These are: previous official political moves in the labour relations sphere; the example provided by the Mond conference in England; and the personal efforts of the instigator, Sven Lübeck, Minister for Social Affairs. None of these leads, which the essay follows to a varying degree, turn out to establish the conference in one particular line of development. The continuing search has instead revealed a hitherto neglected line, which places

the industrial peace conference in a distinct chain of events and ideological development.

This chain of events has its origin in the Young Christian Movement's attempt to reach the working class with a Christian message. A series of conferences between interested representatives of the working class and academics from the Young Christian Movement were held annually in Sigtuna from 1922 onwards. The first of these meetings was also attended by the retired works manager Karl Erik Öhman, who was inspired by the idea and took the initiative in preparing a meeting in which employers also participated. However, the chairman of the Employers' Association, Hjalmar von Sydow, opposed the plans and offered collaboration only on the condition that no workers were invited. For this reason the meetings held in 1923 and 1924 consisted solely of academics and employers. The discussions at that time demonstrated two clearly distinguishable attitudes in the employers' camp regarding the relations between the various parties of the labour market. Von Sydow wanted to restrict the negotiations between the parties to the issue of the distribution of the wealth produced, but within this frame he accepted almost fatalistically the conflicting interests and the struggle between them. K. F. Göransson, head of the Sandvik Steel Works, represented a different view. He did not accept the class struggle, but adopted a moral attitude based on a single, continuous scale of values. On the other hand he was more ready to extend the contact between the parties, to include, on the local plane, even questions concerning production. Further meetings in Sigtuna with academics, workers and employers were held in line with this view. With the decision to hold such a meeting in 1925, von Sydow's interest ceased and the meetings became a platform for a small group of employers centred around Göransson. By subsequently toning down the Christian-ethical aspects in favour of a practical, social line, the group succeeded in attracting a growing circle of influential persons to the meetings in 1927 and 1928. One of these was to take the initiative in organising the industrial peace conference: Sven Lübeck. By the spring of 1928 he was already an energetic spokesman for the ideas of the Sigtuna meetings. As Minister for Social Affairs, he linked up with and utilised the experience and arrangements of the Sigtuna movement in the preparations for the labour relations conference. As a consequence, this became the greatest manifestation of the ideas of the Göransson group. But it also meant that the Sigtuna movement had exhausted its capital. Attempts to keep the meetings going failed in the early 1930s.

The industrial peace conference can thus be firmly assigned a place in a domestic chain of events. It remains, however, to link this with the developments in the late 1930s.

The policy of the employers' organisations cannot have been conducted in isolation to concepts of means and objectives at lower levels. This means that the gradually increasing willingness of the Swedish Employers' Confederation to accept discussions or even negotiations over a broader spectrum of issues must be seen in connection with the shareholders' ideas about the means and objectives of management.

The first decades of the 20th century entailed greater theoretical awareness in this area. Von Sydow's attitude was influenced by the thoughts of F. W. Taylor. In opposition to him, Göransson comprised a modern representative of what was really an older, patriarchal form of management. This meant a greater readiness to take responsibility, but demanded obedience, and at the same time offered a greater openness towards the social situation of the employee as a whole.

Thus, this patriarchal form of management constituted a foundation for concord on the employers' side which was manifested at the industrial peace conference. The

interesting part about the future developments is the similarity—and thus the receptivity—to the reaction against Taylorism which appeared during the 1930s under the title “human relations”. The industrial peace conference was an expression of ideas about relations on the labour market, which in this new form would in some respects play an even more significant part from the mid-1930s and in the decades to follow.